

विश्वय् बुद्ध - धर्म

(भाग २)

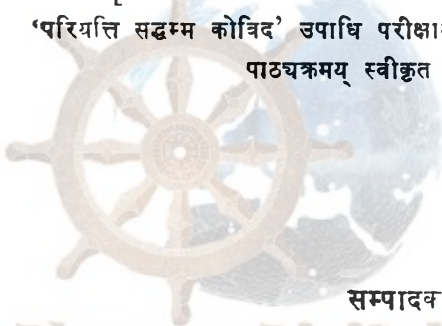
सम्पादक :

भिक्षु सुदर्शन

विश्वय् बुद्ध-धर्म

(भाग २)

['नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा' या
'परियत्ति सद्धम्म कोविद' उपाधि परीक्षाया
पाठ्यक्रमय् स्वीकृत]

सम्पादक :
Dhamma Digital भिक्षु सुदर्शन

प्रकाशक :
सकल श्रद्धालुपि

प्रकाशन-प्रबन्धक :

श्री हेराकाजी सुजिका
नागबहाः, ललितपुर,
नेपाल ।

नेपाल सम्बत्
१०८९

न्हापांगु संस्करण १०००

सर्वाधिकार सम्पादक्या

सू : स्वमोह जक

बुद्ध-सम्बत्
२५१२

मुद्रक :

सुभाष प्रिन्टिंग प्रेस,
नकबहिल, ललितपुर,
नेपाल ।

प्रूफ् स्वस्वं

“विश्वथ्-बुद्ध-धर्मं” प्रमाण कथं चिकीचा धं, सफूचा छगू; तर इतिहासया पृष्ठभूमि ध्व । लुमंकेगु मती तथा स्वयेगु कुतः याइपिन्त हि मि चायेके फु ध्वं, साधारण प्रयत्नं असाध्य ध्व !

ध्व “विश्वय बुद्ध-धर्मं” सफूया निगूगु चाया प्रूफ् स्वयेगु भार जितः बल । प्यंगः प्यंगः मिखा तथा स्वको स्वको स्वयेगु याना । अय्नं द्वं पिहाँ वः, वः । प्रूफ् मद्रं स्वयेत ला प्यंगः मिखां मगाः, च्यागः हे माःथें च्वं ।

प्रूफ् स्वयेगु अभ्यास न्हापां वाराणसीं शुरू जुल, भिक्षु रेवतधर्म एम० ए०, पी० एच्० डी० यागु “विसुद्धिमग्गो” पालि सफू प्रकाश-नया निरति ग्वाहालि रूप्य प्रूफ् स्वयेगु जूसें निसें । नेवाः भाय्या प्रूफ् स्वयेगु न्हापांगु अवसर स्व० महास्थविर धर्मालोकयागु “सर्वज्ञ मित्र” सफूति बिल । अनं लिपा अभ्यासं थाय् कयावं बन ।

यन थ्यंका ला ध्व ज्या स्वाना च्वंगु दु, दु । ‘प्रूफ् स्वयेगु’ धाये बले अःपु, तर वं चायेकं मचायेकं छत्रं लाये यः । निगः मिखां मगाः धका प्यंगः मिखा हे छूसां अनं पिहाँ वः थनं पिहाँ वः सी मदयेक द्वं पिहाँ वइ च्वनीगु । दोहरे तेहरे याना ब्वना स्वसां द्वंगु आखः मखना च्वनीगु । अले ध्व हे प्रूफ् लिपा जब सफूया रूप काइ, अनं वः थनं वः मदयेक सुले कासा म्हित्तिपिथें तीजक तीजक थःगु पराक्रमया आज्जु काः वइगु । यायेगु छु, द्वन धका म्हुना छ्वये मजिल; खुना छ्वये मछिन !

यःगु थजु, भरसक मढकेगु कुतलं प्रुफ् स्वया नं मिक्षा पिका
 च्वने मालिगु सुया छु लगे जू! पाठक वर्गपिसं सचे याना दी हे दी,
 बी हे बिज्याइ ।

अथेसां थन छगू ढं मढं पिकया क्यनेगु कुतः याये—

<u>ढं</u>	<u>मढं</u>	<u>पृष्ठ</u>
आचार्य	आचार्य	५
धर्मय	धर्मय	७
ध्यबले	ध्यबले	९
दुर्लभ	दुर्लभ	१०
ध्यया	ध्यया	११
...	लिपा	१४
ध्व	ध्व	१४
वर्णग	वर्णन	२२
वंशयाइ तिहास	वंशया इतिहास	२५
स्पष्ट	स्पष्ट । आदि	२५

युकर्यं रेफ, हलन्त, आखः खः अले गनं गनं कारन्त आदि
 तोफ्युगु व अप्वः अप्वः दया च्वं च्वंगु दु ।

आशा एवं विश्वास दु पाठक महानुभावपिसं थुक्रियाइ सुघार
 याना सफुति बीगु बौद्ध इतिहासया दुम्यःगु परिचय प्राप्त याना सत्य
 व तथ्ययात सीका मभि तोता भि ज्वना आत्महित व परहितया
 ज्याय लहा तथा सम्पादकया प्रयासयात सफल याना दी, बिज्याइ ।
 अस्तु ।

श्री मुमङ्गल विहार
 पोष २२, २०२५

भिक्षु ज्ञान-पूर्णिक

तँसा

नेपालय बुद्ध धर्म, भारतय बुद्ध-धर्म, श्रीलंकाय बुद्ध-धर्म, बर्माय बुद्ध-धर्म व थाइलैण्डय बुद्ध-धर्म रचनाया संकलन ' विश्वय बुद्ध-धर्म ' न्हापांगु भाग पिहाँ वःगु दच्छि दइन । थुखे नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाया ' परियत्ति सद्धम्म कोविद ' उपाधि परीक्षाय् मध्यम वर्षयात मेगु हानं प्यंगू-खुगू देशय्या बुद्ध-धर्म सम्बन्धी रचना माल । न्हापां अनुवाद यानागु रचना ' तिब्बतय बुद्ध-धर्म ' प्रेसय हे वन । तर लिपा नागबहाःया श्री हेराकाजी मुजिकाःया कुतलं व थ्व सफुती नां उल्लेख जुया च्वंपि धर्म व भाषा प्रेमीपिनिगु सहयोग वृद्धि जुयावं वना थ्व ' विश्वय बुद्ध-धर्म ' या निगूगु भाग जुया तुं प्रेमं पिहाँ वये फत ।

थुकथं प्रकाशन-सहयोग दया वं लिसे रचना तँतं वनागुलि व इलय बिलय्या अनुदित व सम्पादित यानागु रचनात ल्हचया ल्हया व्वनेगु ज्या जुया च्वंबले रचना उखे थुखे लाःगु मुमुं प्रेसय वँवं याःगुलि वरु रचना-क्रम मनय च्वथे हने मखन । थ्व हे कारणं तिब्बतय्या व चीनय्या बुद्ध-धर्म अलग अलग लाः वन हानं प्रत्येक रचना व्वसं न्हापांगु भागय्थे च्वमिया नां तये मफुत ।

प्रकाशनया प्रबन्ध पाय्त्रि जू वःसा ' विश्वय बुद्ध-धर्म ' या क्रमय ल्यंगु लाओसय बुद्ध-धर्म, कम्बोडियाय बुद्ध-धर्म, भियतनामय बुद्ध-धर्म व कोरियाय बुद्ध-धर्म आदि एशियाइ देशय्या बुद्ध-धर्म व पाश्चात्य देशय्या बुद्ध-धर्म ' विश्वय बुद्ध-धर्म ' या स्वंगूगु व प्यंगूगु भागं पुवंके फइ । खतु थ्व सफूया आय जुइगु ध्येवा हे नं सफू

तुं प्रकाशनार्थं परित्याग याना तःगु दु । परन्तु 'विश्वय् बुद्ध धर्म' या स्वंगूगु भाग पिकायेत एव सफू विक्रि जुइगु पाठकपिनिगु सदाशयताय तिति निर्भर । यःगु थ जु, एव ' विश्वय् बुद्ध-धर्म' या निगूगु भागया पाखें आय जुइगु छयेबा धर्मया सफू प्रकाशनयात हे जक बनीगु जुया च्वंगु साब हे बांलागु खें खः ।

अन्तय् एव सफू प्रकाशनया संयोजक व श्रद्धालु चन्दादातापित्त जिगु आपालं हे साधुवाद दु । प्रेस सम्बन्धी व्यापक ज्या स्वयं याना जित याउंका बिज्यागुली भिक्षु ज्ञानपूर्णिक प्रति जि आभारि । अले एव सफुती संकलित रचनाया मूल लेखक व !अनुवादकपिनि प्रति जि कृतज्ञ !

श्रीषः विहार, यें

—भिक्षु सुदर्शन

१५ पौष २०२५

शुद्ध सफुया प्रकाशनाथ

चन्दा दातापिं

१.	श्री धर्मबज्र नागबहाल —	५०।
२.	" मूर्तिमान शाक्य नागबहाल—	४०।
३.	" मिनाज स्कूल आउट फिटर पाको—	३१।
४.	" आशाकाजी गुभाजु न्यासाचोक—	२०।
५.	" रत्नबज्र बजाचार्य न्यासाचोक—	२०।
६.	" जगतबहादुर शाक्य नागबहाल —	२०।
७.	" पूर्ण शाक्य खाछें—	२०।
८.	" पूर्णबहादुर बजाचार्य हःकहा—	१५।
९.	" पूर्णबहादुर पोषा इतथावोल—	१५।
१०.	" लक्ष्मीजोती धाखवा क्वालखु—	१५।
११.	" लक्ष्मीमाया शाक्यनी भिमसेनस्थान—	११।
१२.	" दानरत्न धाखवा नागबहाल—	१०।
१३.	" हेराबहादुर धाखवा नागबहाल—	१०।
१४.	" राजु धाखवा नागबहाल—	१०।
१५.	" मोहन धाखवा नागबहाल—	१०।
१६.	" तीर्थमान खाछें—	१०।
१७.	" कुलनसिंह शाक्य नकवहिल—	१०।
१८.	" स्व० मैया मछीं—	१०।
१९.	" स्व० हेरामाया शाक्य—	१०।
२०.	" बुद्धरत्न धाखवा नागबहाल—	१०।
२१.	" मङ्गलमान शाक्य—	१०।

२२.	" विद्यालक्ष्मी घाःखा छेको—	१०।
२३.	" वाबुकाजी पॅमाय कुछिबहाल—	१०।
२४.	" मणिरत्न प्रज्ञानत्न घाःखा—	७।५०
२५.	श्री संघरत्न शाक्य—	७।
२६.	" लक्ष्मी स्टोर्स महापाल—	५।
२७.	" चक्रगोपाल श्रेष्ठ—	५।
२८.	" धर्मरत्न शाक्य त्रिशूली—	५।
२९.	" मोहनमाया नागवहाल—	५।
३०.	" विद्यारत्न छेको—	५।
३१.	" रत्नसाहु न्याखाचोख—	५।
३२.	" सानुकाजी नायलखु—	५।
३३.	" भिमराज भतापोल—	५।
३४.	" तुल्सीराज शाक्य—	५।
३५.	" जोगरत्न शाक्य—	५।
३६.	" देवेन्द्रबहादुर—	३।
३७.	" धर्ममुनि तुलाघर—	५।
३८.	" दानरत्न इलान्ति—	३।
३९.	" न्हुक्षेराज उपासक—	४।
४०.	" रत्नराज—	३।
४१.	" चिरिकाजी—	२।
४२.	" ज्ञानमान—	१।
४४.	" बुद्धरत्न कचिमाय	१।

विश्वय् बुद्ध-धर्म

[भाग २]

तिब्बतय् बुद्ध-धर्म :	राहुल सांकृत्यायन—	१
कूचाय बुद्ध धर्म :		२१
मलायाय् बुद्ध धर्म :		२७
जापानय् बुद्ध-धर्म :	भदन्त आनन्द कोसल्यायन—	३०
चीनय् बुद्ध-धर्म :	प्रो० शाओ चांग ली—	४८
इन्दोनेशियाय् बुद्ध-धर्म :	* Digital	५६

* अनुवादक : प्रो० आशाराम शाक्य

तिब्बतय् बुद्ध-धर्म ●

ची

नय बुद्ध-धर्मं ध्यंगु जनश्रुति कथं न्ह्यवः हे धाःसां
५६ ईसवी खोतनया काश्यप-मातंगं याःगु बौद्ध-ग्रन्थया चीनी
अनुवाद तक हे जक आःपाः लूगु दु । बुद्ध-धर्म कोरियाय् ३७२
ईसवी, हानं जापानय् ५३८ ईसवीयां न्ह्यः हे बुद्ध-धर्म ध्यन ।
अयनं लिक्क लाःगु तिब्बत (भोट-चीन) य् ६४० ईसवीयां न्ह्यः
बुद्ध-धर्म ध्यने मफुगुया कारण थनया भौगोलिक स्थिति व आपाः
भति थनया सामाजिक विकास गतिया मंदपन खः ।

आरम्भ-युग

(६४०-८२३ ई०)

सोन-गचन्-गस्म्पोया जन्म (६१७ ई०) न्ह्यो तिब्बत देश
चिचीधंगु सदीरियाय् इना च्वंगु खः । तिब्बतया दकसिबे तान्वःगु
प्रदेश कोङ्पो धयाथाय् वयागु जन्म जुल । वया पूर्वज कोशल
जुजु प्रसेनजीत-पुत्र धका धाःसां थुलि ला शंका मदु वया वंश व
प्रदेश उन्नतगु खः । झिस्वदेया उमेरय् थः अबु मदये धुंका थःगु
चिकीकूगु राज्यया जुजु जूम्ह सोन-गचन्-गस्म्पो थः ईया

हर्षवर्धनंथे दिग्-विजय याये मास्ते वयेकल । अले संगठित सुदृढ सेना दयेका दबुस व गृचङ्के प्रदेश अधिकारय् तथा पत्रिमय गिलित,उत्तरय् चीनी तुर्किस्ताम ध्यंकं त्याका नेपाःया जुजु व चीनया सम्राटयात थःथः म्हायार्पि बियेके बीगुली बाध्य यात । नेपालाधिपति अंशुवर्माया म्हाय् खि-चुन् (भृकुटी) श्रोन-वचनं सम्राट लिसे विवाह यायेत ६४० ईसवी ल्हासाय ध्यन, गुगु तिब्बतया ब्रम्हपुत्र उपत्यकां ल्हाया तःगु न्हूगु दबुसछु खुसिया सिधय् च्वंगु राजधानी खः । वयां लिपाया दैय् चीन-राजकन्या कोङ्-जो नं राजामात्य म्गर् लिसे ल्हासाय ध्यन । ध्वयां न्ह्यो हे थपाय्धंगु राज्य संचालनया निति मजि मगाःताया श्रोन-गचन-गस्-म्पोन थोन्-मि क्षिखुम्ह पासापि लिसे भारतय् विद्याध्ययन यायेत छ्वये घुंङ्गु खः ।

नेपाःया राजकुमारीं थः लिसे अक्षोम्य, मंत्रेय व चन्दनया तारायागु मूर्ति हल । उखे चीनया राज-कन्यां भारतं मध्य-एशिया जुना चीनय् ध्यना च्वंगु छगू बुद्ध प्रतिमा क्वसः कथं हल । ध्व स्वनेत ल्हासाया उत्तर पाखे र-मो-छे मंदिर दयेकल । नेपाःया राजकुमारीयाके थुलि घन मदुगु खः । ध्व खे सीवं सम्राट स्रोङ्-वचनं छगू पुख्खु ल्हाना ल्हासाया दथुइ रदुलु सनङ् मंदिर दयेकल ।

सम्राट् थोन्-वचनया वचं कथं थोन्-मि थः देशया भाय् च्वयेत छगू लिपि दयेकल । अले सम्राटं थम्हं नं लिपि व व्याकरण स्यनेत थःगु प्यदैया ई बिल । अले थः निम्हं बौद्ध रानीपि व थोन्-मिया प्रभावं व बौद्ध नं जुल । बुद्ध-धर्म अशिक्षित जातियात शिक्षित यायेगुखी तःधंगु अवसर काल । तर बुद्ध-धर्म थ्व जातिया व्यक्तित्व म्हुना छ्वयेगु कुतः मयाः । गुलि नं तिब्बतयात बिल, तिब्बतीकरण याना बिल । . नेपाली शीलमंजु,

भारतीय पंडित कुसर कश्मीरी तुन, चीनी भिक्षु महादेव व स्वयं थोन-मि अले वया शिष्य धर्मकोश बौद्ध-धर्म ग्रन्थया भाय् हिलेत नियुक्त जुल । थ्व न्हापांगु अनुवाद उलि च्वमन्ह्याना, उकिं लिपाया बांलांगु अनुवाद थ्वया प्रचलनय् तोपुया वंसां आः तकं उरि मध्ये अनुदितगु गुगुं गुगुं सकृत दनि ।

ख्रीनिर्दया उमेरय् स्रोन-बचन् ल्हासाया फन्-पुल प्रदेशया सल-मि धयायाय् परलोक जुल । अले चीनी रानी कोङ्-जो पाखें दुम्ह भिन्यार्दया राजकुमार मङ्-स्रोङ्-मङ्-बचन् सिहा-शनय् च्वन, छायाधाःसा नेपाली रानी खि-चुन् पाखें दुम्ह गुङ्-स्रोङ्-गङ्-बचन न्हापांम्ह राजकुमार जुया नं व थः बौ सिबे न्हापा हे मदया वन ।

सम्राट् मङ्-स्रोङ्-मङ् बचन् व वया काय् सम्राट् दुर-सोङ् (७१२-३० ई०) नं स्रोन-बचन्थें बौद्ध व पराक्रमवान जुल । हानं खि-लदे-गचुग-बचन् (७३०-८०२) नं थः अबु दुर-सोङ्थें बौद्ध व वीर । तर खि-लदे-बचनया बाल्यकालय् बुद्ध-धर्म लिसे बाजि तया धर्मय् प्रमुखता कायेगु कुतः याना च्वंगु तिब्बतया पुलांगु धर्म बोन्-धर्मया विश्वासीपि मंत्रीपिनि बुद्ध-धर्म म्हुना छ्वयेत छको कुतः यात । सम्राट्या मृत्युं लिपा बुद्ध मूर्ति चीनय् लित छ्वये हे मफुसां गाम्हुया बें स्वथना बिल । बौद्ध-विहार हे स्याये-सीगु थाय याना छ्वत्त । हानं निम्ह मंत्रीपित छुं आकशिमक आपत्ति वयेवं ग्याना नेपाली सीमाया लिकक च्वंगु मङ्-मुल् प्रदेशया सकियद रोङ् घयाथाय् छ्वया बिल ।

थ्व स्वंगू पुस्ताया राज्य कालय् नं चीनं थ.गु देशया भाग लित कायेत म्ह कुतः मयाः, तर ब्याक्क कुतलय् अथे अथे हे सन्धी याः वने माल, गथे स्रोन-बचन् लिसे याः वन ।

शान्तरक्षित-युग

(८२३-१०४२ ई०)

खि-ल्दे-गचुग-वर्तन्या चीनी रानी पाखें लोह-अश्व वर्ष
 (७६० ई.) स बसम्-यसको धयाम्ह काय दत । ध्व हे लिपा
 बना तिब्बतया अशोक जुल । यः अबु मदये घुंका बसम्-यसको जुजु
 जुल, हानं श्रोन-वचन्या सिबे तःधगु साम्राज्यया उत्तराधिकारी नं
 जुल । तरुण सम्राटं यः पूर्वजपिनि चरित्र व्वना बुद्ध-धर्मय श्रद्धा
 तसे बुद्ध-धर्मयागु सफूत मालेगु व व्वनेगु यात । चीनी विद्वान व
 कश्मीरी पण्डिततयेत धर्म-ग्रन्थया अनुवाद याकल, गुगु ज्याय बोत
 धर्मा मंत्रीपिसं विरोध याःगुलि भतिचा दिना मङ् पुलस उपि
 पण्डितपि छवये माःसां लाभ हे जुल । छाय्धाःसा ध्वया दुने गसल्-
 स्नङ् मङ् युलसंयात (ज्ञानेन्द्र) बोधगया घया नालंदाया आचार्य
 शान्तरक्षित नाप लायेगु संयोग चूलात । हानं वं ल्हासा लिहाँ वना
 सम्राटयात प्रभावित याये फ़त । अले सम्राटया आज्ञां ज्ञानेन्द्र
 शान्तरक्षितयात व्वके छवत । आचार्य शान्तरक्षितयागु संस्कृत
 भाषाय् कंगु दशकुशल, सिच्य्यागु घालु व द्वादशांग प्रतीत्य समुत्पादया
 उपदेश कश्मीरी पण्डित अनंत अनुवाद यात । सम्राट बसपोलया
 घाल्येम्ह शिष्य जुल । युखे ध्व हे इलय् खुसिबाः वया फङ् थङ्
 चुङ्के यंकल, मर-पो-रि घयाषाय् मल. जुत हानं देशय् बिसारी
 फेल्य जुल । मनूनयेसं तिब्बतया देवतापि तम्बगु भाःपिल, तम्बःपि
 जनताया मन तये माला आचार्य हे छुं दि लित छ्वेगु ज्या सम्राटं
 याये माल । सम्राटं लिपा हानं भिक्षु सङ्-शि लिसें स्वीम्ह मनूत
 छ्वया अक्ष मवयेवं ज्ञानेन्द्र हे हानं छ्वया आचार्य शान्तरक्षित
 सःतिके छवत । ७५ दँ दुम्ह आचार्य हानं तिब्बतय् बिज्यात । अले
 आचार्य जुजुया इच्छा कथं ब्रम्हपुत्रं क्वेक्षिति उत्तरम् मगधेश्वर

महाराजा धर्मपालं दयेकगु महाविहारथे च्वंक ८२३ ईसवी तिब्बतया न्हापांगु विहार दयेकल । दथुइ सुमेरुथे जाःगु प्रधान विहार दयेका प्यखे प्यंगू महाद्वीप व च्यागू उपद्वीपथे भिक्षुपि च्वनेत झिनिगू द्वीप (गलिङ्) नं दयेकल । थ्व लिसे तिब्बत-देशीय न्हेम्ह श्रद्धालुपित भिक्षु छुइगु न्हापांगु ज्या आचार्यं नालंदायापिं झिनिम्ह भिक्षुपि सःता सम्पन्न यात ।

आचार्यं स्थापना याःगु थ्व बृद्ध शासनया ज्याय् लिपा छम्ह आचार्यं शान्तरक्षितया छम्ह अनुयायी भिक्षुयागु अप्वः प्रभाव नं च्वन । थ्व भिक्षु पद्मसम्भव खः । पद्मसम्भव जुजु इन्द्रभूति (इन्द्र-बोधि) या काय् घका नं घाइ, तर भारतीय परम्परां इन्द्रभूतियात चेप्यम्ह सिद्धय् ल्याः खाःसां वया काय् पद्मसम्भवया बारय् छुं खें न्ह्यमथं । इन्द्रभूति आदि--सिद्ध सरह (७५० ई.) यां लिपा जुल, हानं थ्वया काय् बसम्--यस जूबले तिब्बत थ्यंक वनेगु सम्भव नं मदु । फुक्क खेंय् विचाः यायेबले थये थू, छम्ह साधारण भिक्षु पद्म-सम्भवयात आकाशय् थछ्वया बीत लिपा विङ्म-प सम्प्रदायपिसं अने अनेगु अद्भुत बाखं दयेकल, अले थुकिया निति मूल-संस्थापक आचार्यं शान्तरक्षित ला ल्युने तथा बिल, लिसें पद्मसम्भवयात बुद्ध सिबे नं अप्वः पूजा यात ।

‘तत्त्वसंग्रह’ थें जाःगु सफूया लेखक, बौद्ध ब्राम्हण व जैन दर्शनया प्रगाढ विद्वान आचार्यं शान्तरक्षित सच्चिदर्या उमेरय् तिब्बतय् हे देहान्त जुल । वसपोलयात अथें छगू स्तुपय् तल, हानं सिद्धसः-त्या दै लिपा व स्तुप दुना वनेवं वसपोलयागु कपाः व छुं क्वैय् प्रधान मंदिरया न्हाय्कने दुने तथा बिल । तिब्बतया श्रद्धालुपिसं वसपोलयात बोधिसत्त्व घका भाःपिल ।

आचार्यया निधनं लिपा वसपोलया शिष्य द्पल्-द्ब-यङ्स् (श्रीघोष) संघ नायक जुल । श्रोत्र बच्न्या पालं निसें चीनी

विद्वानपिसं कया तःगु प्रभुता आचार्यं मदयेवं हानं कायेत स्वत ।
 थुकि याना स्तोन्-मुन्--प (अकर्मण्यतावादी) सम्प्रदाय व चेन्--
 मिन्--प (कर्मण्यतावादी) सम्प्रदायया कलह जुल । थ्व कलह शान्त
 यायेत हे भिक्षु ज्ञानेन्द्रया सत्लाह कथं जुजुं नालंदाया आचार्यं वम-
 लशील सतिके छ्वःगु खः । वं ५००० श्लोकं 'सत्त्वसंग्रह' या पंचिका
 च्वत । हानं अकर्मण्यतावादी नेता चिनी भिक्षु छ्व्ह-शङ नाप जूगु
 शास्त्रार्थय् वयात पराजित याना बिल । तर लिपा पराजितपिनि
 षडयन्त्रं हे वया थःगु प्राण फुके माल । थ्व ईया मेपि प्रसिद्ध धर्मगन्थ
 अनुवादकत खः विमल मित्र, बुद्धगुह्य शान्तिगर्भं व त्रिशुद्धिसिंह ।

सम्राट् खि श्रोङ्ग्या संतान मु-नि-वचन-पोया नुगः भूत हे
 धार्मिक व बोधिसत्व आदर्शयागु खः । वं ८४५—४६ ईसवी तःमि
 चीमि मदयेकेत अर्थया सम-वितरण देश भरय् यात । तर श्रमया
 सम— वितरण बिनागु सकलें समान यायेगु ज्या स्वको तक सम
 वितरण नं छ्वैय् भध्वल । थ्व ज्यां राजकोष फुकल घका वं थः
 मां पाखें विषपान. याना प्राण त्याग याये माल । मुनि-वचन-पो
 थुकथं भिगुला जुजु जुया मदया वन ।

अनं लिपा मुनि-वचन-पोया किजा खि -ल्दे-वचन-पो
 अथवा सद्-ल-लेग्स् (८४७-८७७ ई.) सिंहासनय् च्वन । वं
 सुदूर पश्चिम स्कर्-दों नगरय् छगू बौद्ध-मंदिर दयेकल । हान
 आःतकं अनुवादया थःगु हे नियम मदुगुली तप्यंक हे संस्कृतं हानं
 प्रतिशब्दया अनुवादया निति शब्द तालिका दयेका अनुवादया ज्या
 याकल । थुकिया निति भारतीय पंडित जिनमित्र, सुरेन्द्र बोधि,
 शीलेश्चंद्र बोधि, दानशील, बोधिमित्र व तिव्वती विद्वान रत्नरक्षित
 धर्मताशील, ज्ञानसेन, जयरक्षित मंजुश्रीवर्म व रत्नेन्द्रशीलयागु
 ग्वाहालि काल । संस्कृतया घातु-प्रत्यय थुइका प्रत्येक शब्दया

तिब्बती भाषाय् नियमबद्ध कथं अनुवाद जूगु एव युग्य
(८५०-९०० ई.) हे नागाजुंन, असंग, वसुबन्धु, चन्द्रकीर्ति
विनीतदेव, शान्तरक्षित, कमलशील आदिया व तिब्बतय् दकले
सकले अप्वः ग्रन्थ अनुवाद जुल ।

ध्वयां ल्यू रल-प-चनं दाजु छेले ध्वाना राज्याशनय् च्वन ।
अले अंध भक्तिया सीमा हे पुला वक धर्मय श्रद्धा तथा क्यन ।
तर अयुनं धर्म व्याख्यातायात थःगु छचने आशन लायेका बाखं न्यन
नं ध्वया हे कारणं अयोग्य मनुत भिक्षु जूगु कारणय् विरोध क्यना
लोह पक्षी बर्षय् (९११ ई) वया दाजु गलङ्-मर- मया कृपा
पात्र दपस- ग्यंल्-तो-रे व लेगम्- स्मं वयागु हत्या यात । अले
गलङ्-मर-म स्वयं जुजु जुल । हत्या याःम्ह प्रधान मंत्री रल्-प-
चन्या आदर-भाजन भिक्षुयात महारानी लिसे अनुचित संबन्धया
आरोपय् स्यात, महारानीं आत्महत्या यात । थुकथं राज्य- लिप्साय्
बुद्ध-धर्म बांलाकं त्वाकः ज्यासेलि राज्याशन बल्लाकेगु निति हे
धर्म- दमन व शोधनया ज्या नं जुब । अझ जुजु गलङ्-दर्- मं
अनुवादकतय् छे व पाठशाला नष्ट याना बिल । अझ बुद्धत्व वया
राज्यशक्ती विरोध भालपा भिक्षुपि गृहस्थ यात । थये जुइगु
अस्वीकार याःपित कि त धनुष-बाण बिया शिकारी जुइगुली
विवश यात, कि त तलवारं निकू याना छवत । जो- खङ्या मदिरं
बुद्ध-मूर्ति चीका छवत, अझ फिया तःले ल्हाना छवत । र-मा-छे
आदि विहारया लुखा तिना अन अय्लाख्यमस्त जुया च्वंपि भिक्षु-
पिनि क्रिपा च्वत । भिक्षुपि गुलि बिसि वन, श्रद्धालुपि मनुतयेसं
आपालं सफूत ल्हासाया त्वहूँतःले रक्षाया निति सुचुकल ।

तर थ्व बोद्धपिनिगु द्वया प्रतिक्रिया व जुजुया राज्य लिप्सा
ता मच्चं । भंदे स्वस दे दुने बुद्ध-धर्म देशया यक्व सेवा नं याये

धुंङ्गु । ध्व हे इल्य् द्पल्- गिय-दौं—जे धयाम्ह भिक्षु येर- प
 रहस्- त्रिङ्- पो धयागु पावंत्य स्थान पिहाँ वया तुयूगु वसःपुन ।
 भिक्षुत्व त्याग कथं थथ वसः पुने धुंका पिने वं हाकुगु वसः पुन ।
 हाकुक् छिनाम्ह सल गया वया जो-खङ्ग्या लिक्क च्वंगु दौं-रिङ्
 (महालेख) व्वना च्वंम्ह जुजुयात वन्दना याये थें याना वारणं
 कयेका स्थाना बिल । थुलि याना व भिक्षु बिस्तुं वन, अन्न
 थःथाय् थ्यंका असंगया अभिषर्म समुच्चय, विनयटीका प्रभावती
 व कर्मशतक सफू ज्वना खम्स पाखे थ्यंकाः वन । थुखे दर-मं थः
 सीत धया वन 'जित् छाया् स्वदं न्ह्यो मस्यात, गुकिं जि थुलि पाप
 व अत्याचारं मुक्त जुइगु अयवा स्वदं लिपा छाया् मस्यात गुकिं जि
 देश हे बुद्ध-धर्म बांलाकं म्हुना छ्वये फइगु खः । '

जुजु दर-म सी धुंका तःधीम्ह रानीं प्वाथ्य् दुथें याना अन्न
 छम्ह मचा लिपा न्ह्योने तया बिल नं राज्यधिकारी चीधीम्ह रानीया
 काय् डो-सूङ्गू स (काश्यप) हे जुल । अनं वया काय् द्पल-खोर
 व-चन (१२५-८२ ई.) जुल ।

इखे खच्चरया म्हुय् सफू कुबीका बिस्तुं वं पि स्वम्ह भिक्षुपि
 व जुजु स्याःम्ह द्पल्-दौं—जे नाप लात । अयनं अबले वं धाल,
 जि पाराजिकया अपराधी । जि जुजु स्याना । उकिं द-गोङ्-स-
 कय निवासी श्रद्धालु तरुणया उपसम्पदाय् संघ गण पूरक जुइ
 मफु । 'लिपा निम्ह चीनी भिक्षुपि लुल । अले पंच-गण संघ द्वारा उम्ह
 तरुणयात उपसम्पन्न यात । ध्व हे तरुण रत्न-ग सल हानं आचार्य
 शान्तरक्षितया परम्परा न्ह्याकीम्ह मनू जुल । मध्य तिब्बतय् हानं
 प्रचारयो ज्यो जुल । विङ्-म-य सम्प्रदायया विहारत व्याक्क ध्व हे
 परम्पराया विहारत खः ।

दीपंकर-युग

(१०४२-११०२)

सोड-बचन वंशया थथे झण्डे स्वसः दँ लिपो द्पल्-ऽखोर व-चन (मृ० ९८३]- या राज्य कालय् तिब्रत कुचा कुचा दल । राज-नैतिक एकता फूथे धार्मिक समरूपता नं मदया वन । भिछ्यूगु शताब्दी थ्यबले बुद्ध-धर्मय् आपालं विकार पिहां वल । भिक्षुपिसं वर्षावास स्वला हे जक विनय पालन याइगु, तांत्रिकतयेसं अय्लाः व व्यभिचारयात हे तःधंगु धर्म भाःपिल । मठया थाकालितयेसं ज्वाल्ल च्वंगु वसतं पुना स्थविर ब अर्हंत्ये जुया क्यन ।

तर थ्व हे इलय छम्ह विचारशील ल्याय्म्ह जुजु पिहां वल । वयात तंत्रय् बुद्ध-धर्मया मौलिकता दुगु वा बुद्ध-वचन जुइगुली तःधंगु संदेह जुल । अय्नं न्हापां गहन अध्ययन अनिवार्य भाःपा नीछ्म्ह ल्याय्म्हत कश्मीरय् छ्वत । तर इपि मध्यय् निम्ह जक जीवित जुया ववना सयेका सीका लिहां वये फत । उकि ऽखोर-लदे (ज्ञानप्रभं) विचाः यात, स्वदेशी मनूत छ्वया व्वके छ्वये सिबे विद्वान भिक्षुपि सःतिके छ्वया स्यना कना कायेगुलि हे अप्वः भि जुइ । थ्व विचारं दकसिबे न्हापां विक्रमशीला महाविहारया भिक्षु दीपंकर श्रीज्ञान व्वके छ्वत । तर निको तकं वसपोल बिमज्या । हानं थ्व हे धर्माचार्यपि व्वके छ्वयेत सीमान्त प्रदेशय् वना लुंकाः वंबले वयात सीमान्तया जुज् ज्वना कुन । वया उत्तराधिकारी व्यङ् छुप्-जेद् (बोधिप्रभं) धन दण्ड पुला वयात मुक्त याये धका स्वत । तर ऽखोर-ल-दे घाल, “अर्थ दण्ड पुला वया मुक्त यायेगु सत्ता व ध्येबां सुं पण्डित सःतिके छ्व ।” धात्थे थ्व हे आत्मत्यागया वर्णनं प्रभावित जुया नालदा, राजगृह विक्रमशीला, वज्रासन

(बोधगया), सुवर्ण द्वीप (सुमात्रा) थ्यंकः वना व्वना तःम्ह विक्रमशीला महाविहारया च्याम्ह प्रमुख महापण्डित मध्ये छम्ह जुया च्वम्ह आचार्य दीपंकर श्रीज्ञानं तिब्बत वेयेगु स्वीकार यात । विक्रमशीला महाविहारं सुत्त बिस्युं वंम्ह दीपंकर श्रीज्ञान जल अश्व वर्ष (१०४२ ई.) स म्ङ-९- रिस् थ्यन । न्हापां मानसरोवरया पश्चिम्य् च्वंगु थो -ग्लिङ् विहार्य् च्वना बिज्यात 'बोधिपथ प्रदीप' सफू च्वत । अनं १०४४ ईसवी सपुरङ्स बिज्यात । थन ग्यल्-वडि-ज्युङ-गनस (१००३-६४ ई.) थै जाःम्ह जन्मभर अनुचर जुइम्ह शिष्य नाप लात । १०४७ ई. व ब्स्म यस् वन । थनया सफू धुकू खना वसपोल दंग जुल । भारतया महाविद्यालय्य दुर्भभ जुइ धुकूगु सफू नं खन । १०५० ई. 'कालचक्र' य् थःगु टीका रचना यात । थये हे थः प्रधान सहायक (नग्-छो) छुल्-ख्रिम्स ग्यल् व, रिन्-छेन्-बम्-ङ-पो, दगे-बीऽ-ब्लो-प्रोस व शाक्य-बलो-प्रोसया ग्वाहालि कया सलंसः सफूया अनुवाद व संशोधनया ज्या आचार्य दीपंकरं पुवंकल । १०५४ ई. ७३ दैया उमेर्य् झिस्वदे तिब्बतय् थःगु सेवा अपित याये धुंका ल्हासां बान्हुया लैय् सजे-थङ् घयाथाय् आचार्य दीपंकर श्रीज्ञानया शरीरान्त जुल ।

थ्वयां ल्यु दीपंकर श्रीज्ञानया हे महापण्डित अवधूतिपा (अद्वय वज्रया मैत्रीपां) पाखेया गुरुभाई कायस्थ पण्डित गयाधर तिब्बत बन । न्यादे 'बुद्धकपाल तंत्र' वज्रडांक तंत्र आदि आपालं तंत्र-सफूया तिब्बती भाषाय् अनुवाद याना बिल । हानं न्यासः तोला लु नं वयात दक्षिणा प्राप्त जुल । वया छम्ह काय् नं दु, तिब्रूपा नामं व नं लिपा छम्ह सिद्ध जुल ।

शि-व-जोद (शान्तिप्रभ, ज्ञानप्रभया किजा) नं स्वयं छम्ह विद्वान सः । श्रीज्ञान मंत्रकलश, गुणाकरभद्र पाखें आपालं सफू

अनुवाद याका थें थम्ह नं आचार्य शान्तरक्षितया 'तत्त्वसङ्ग्रह' अनुवाद यात । ध्वयां ल्यू वया स्वम्ह काय्पि मध्ये तःधीम्ह ओद्-ल्दे जुजु जुल, निम्ह चीधीपि भिक्षु जुल । जुजु ओद्—त्देनं पण्डित सुनयथ्री सःता गुलिखे सफूया अनुवाद याकल । ध्वया काय् च्-ल्देनं १०७६ ईसवी छगू विद्यालय स्थापित यात, हानं ब्लो-लुदन् सेस-रब (१०५९-११०८ ई)यात कश्मीर्य् ब्वंके छ्वत । ध्वं हे थःगुरु पर-द्वितभद्रया ग्वाहालि कया प्रमाण वातिकया मेगु अनुवाद लिसें धर्म-कीर्तिया 'प्रमाण विनिश्चय' 'न्यायविन्दु' या अनुवाद यात । 'मंजुश्री मूलकल्प' या अनुवाद नं पं. कुमारकलश लिसे जाना पुवंकल । ध्व अनुवाद यायेगु क्रम वःम्ह फ-दम्-प-सङ्ख-ग्यस (मृ. १११८ई) शि ब्यद सम्प्रदाय हे चले यात । अले नीस्वदं कश्मीर्य् अध्ययन याःम्ह लो -च-वेनं (आर्यदेवया) चतुःशतक शास्त्र, (चन्द्रकीर्तिया) मध्यम-कावतार भाष्य व मूलमध्यमकवृत्तिय प्रसन्न वदा(पूर्ण वद्वनया)अभि-धर्मकोशयागु टीका लक्षणानुसारिणी आदि सफू अनुवाद यात । गुगु ज्याय् वयात कनक बर्मा तिलकलश आदि पण्डितपिस ग्वाहालि बिल ।

थः शिष्यपिनि कारणं व थःगु हे विचित्र चर्यां चेप्यम्ह शिद्धपि मध्ये दकसिबे नां जाःम्ह मिल-रस्-प (१०४०-११२३ ई.) जुल । ध्वया गुरु मर-प नं सिद्ध नारोपा (मृ. १०४०) या शिष्य खः । मिल-रस्-प तिब्बतया दकसिबे च्वेयाम्ह कबि हे जक मखु, धात्थेम्ह निस्पृह व अकृत्रिम जीवनयाम्ह व्यक्ति नं खः । थुमि थःगु हे परम्परा दु हानं शाखा परम्परा दु । अले छगू शाखा परम्परा कस्म (स्कर्-म) सघराज स्कर्-म-बक्-सि-छोस् ऽ जिन् (१२०४--८३ ई.) थःगु सिद्धत्वं याना मंगोल सम्राटया गुरु जुल । ध्वया हे शाखा सम्प्रदाय फग्-ग्रु-ब्-प व ऽ त्रि- गोङ्-पं गुलिखे दैतक तिब्बतय् शासन यात ।

स-सूक्त-युग

(११०२-१३७६ ई०)

दकोन्-ग्यल् (१०३४-११०२ ई.) धयाम्ह छमह गृहस्थ धर्माचार्य ग्चङ् प्रदेश्य १०७३ ईसवी स-सक्य धयागु विहार दयेकल । ध्व लिपा घात्थे प्रभावशाली विहार जू वन । ध्वया प्रभाव चीन व मंगोल्य् थ्यंक चंगडा खां (चिङ्-हिट-हान्) या शासन काल्य् ११२२ ईसवी थनयाम्ह हे संघराजं मंगोल्य् दकसिबे न्हापां धर्म प्रचार याःगु खः । दकोन् ग्यल् व-रि-लो-च-व (मृ ११११ ई.) थः उत्तराधिकारी यात । व तःदं मछि वज्रासनया आचार्य अभयाकरगुप्तया थाय् चत्रने धुक्कुगु खः गुम्ह मगधेश्वर रामपाल (१०५७-११०२ ई.) या गुरु हानं अवधूति-पाया शिष्य सौरिपाया पाखे सिद्ध चर्या कया तःम्ह खः ।

वरि थः उत्तराधिकारी दकोन्-ग्यलया काय् कुन्-द्ग S-सुभिङ् पो (१०९२-११५८ ई.) यात ल्यल । अनं वया काय् ग्रग्म्-प-ग्यल-मूछन् (११४७-१२१६ ई.) विहाराधिपति जुल, गुम्हसिनं दिङ्नागया न्याय प्रवेश अले चङ्महारोषणतत्र आदि सफूया अनुवाद यात । ग्रग्म्-प-ग्यल-मूछन्या काय्चा कुन्-द्ग ग्यल् मूछन (११८२-१२५१ ई.) या पालाय् हे मुहम्मद बिन-बख्तियारं हाल्य् ध्वस्त याःगु नालंदा व विक्रमशीलां वःपि शायद जगत्तलां (बंगालया विहारं) वःपि पण्डित विभूतिचन्द्र व दानशील अले नेपाःया संघश्री सुगतश्री आदि १२०० ई, तिब्बतय् वःगु खः । ध्व हे इलय् विक्रमशीलया अन्तिम प्रधान-स्थविर शात्रयश्री भद्रया व्यङ् छुं-प-दुल्बे जाःपि शिष्य जुल । व अन सिद्धे च्वन । हानं थःगु जन्म भूमि कश्मीरय् वया १२२५ ईसवी ९८ वर्षया उमरय् परलोक जुल ।

कुन्-दगऽ-ग्यल्- म्छनया इलय मि-अग् प्रदेश दाहिक व्याक्क भोट प्रदेश चीन सम्राट् चंगेजखाया अधीनय् वन । तर अबले बं १२२२ ई मंगोलय् धर्म प्रचारक छ्वया धर्म विजयया ग्वसा ग्वल । थूखे मंगोल सरदारतयेस मध्य तिब्बतय् भिक्षुपिनि दमन व हत्या याना च्वन । उकिं १२४६ ई. बं स्वयं मंगोल सम्राट् गोतन् नाप लात, हान थः वया गुरु जुल । सम्राटं १२४८ ई. तिब्बतया द्बुस व ग्चङ् प्रदेश थः गुरुयात दान बिल । थुबले निसें थ्व देशय् धर्माचार्यतयगु शासनया सूत्रपात जुल । १२५० ई. मंगोलियाय् हे थ्वया देहावसान जुल ।

कुन्-दगऽ यां लिपा मंगोलियाय् धर्म प्रचारय् वने नंम्ह फगस-प संघराज जुल । हानं १२५१ ई. व भावी चीन-सम्राट् राजकुमार कुब्ले -हान्या गुरु जुया १२८० ईसवी मंगोलियाय् देहान्त जुल ।

थये मंत्र व सिद्धिया चमत्कार एवं पुरस्कार बाः वया च्वंवले हे आचार्य शान्तरक्षितया अनुयायीपिस थः पिनिगु क्वतुनावगु जिङ्-मप थकायेत वं पुलांगु बोन-धर्मया भूत-प्रेत-पूजा, जादू-मंत्र थःनाला छवयेगु याना यंकल । जिङ्-म-प या गुरुपिसं मिथ्या विश्वास जाःगु न्हून्हुगु सफूत दयेकल । उपि सफूत बुद्ध, पद्मसम्भव अये हे सुं पुलांम्ह आचार्यया नामं त्वहँ व बँम्हुया पिकया कयनेगु नं यात ।

उखे फ्-ग्-स-प यां ल्यू वःम्ह सकर्-म-बक्-सि (१२८२ ई.) मदयेवं योग्य शिष्ययात उत्तराधिकार मल्यःसे छम्ह रङ्-ब्जुङ्-दो-जें (१२८४ ई. जन्म) धयाम्ह मचायात अवतार स्वीकार यात । अले छु मानि फुक्क निकाय व सम्प्रदायं हे थ्व अवतार प्रथा थःनाल ।

लिपा वना चोङ्-ख-प-या अनुयायीपिसं नं थः दलाईलामा (ग्यंख-व-रिन्-पो-छे) व टशीलामा (पण्-छेन्-रिन्-पो-छे) ल्ययेगुली थये हे यात । आशनाधीशया बाल्यकालय् छम्ह स्वार्थीतय् मठया व्याक्क प्रबन्ध थः ल्हातय् तयेगु मौका कायेगु प्रवृत्ति ध्वयात तःसकं व्यापक प्रभावशाली पद्धति रूपे सिद्धला यात, तर ध्व पद्धति याना उत्तराधिकार निति विद्या व गुणया महत्व धयागु हे म्वाला वन । विहारय् विहारय् नं ध्व हे अवतारवादया उत्तरा-धिकार पद्धति अधिकार काल । उखे झिस्वंगूगु सदी बुद्ध-धर्मया केन्द्र भारतं नं बुद्ध-धर्म लोप जुल । तिब्बतया जीवित बौद्ध-भारत लिसे विचार आदान प्रदानया अवसर मंत, तिब्बतया प्रभावशाली महंतशाहीया प्रतिद्वन्दिताया आरम्भ चर्के जुया वन ।

१२९० ईसवी रिन्-छेन्-गुबया जन्म जुल । व श-लु विहारय् वना भिक्षु जुल । थःगु इलय् अद्वितीय विद्वान्मह व भिक्षुं स-स्क्य मठय् अध्यापनया ज्या यात, हानं थनया विशाल पुस्तकालय स्वस्वं छगू महत्व पूर्ण ज्या यात । व खः, थःगु समय तक प्राप्तगु फुक्क सफूत मुना निगू महान संग्रह कथं सफया सुचि क्रम दयेकेगु ज्या । ध्व हे निगू सुचि स्क-ज्युर (कन्-जुर) व सतनज्युर (तन्-जर) खः । स्क-ज्युरय् उपि सफू एकत्रित यात धाइ-गुगु बुद्ध-वचन धाइगु खः, हानं सतन्-ज्युरय् उपि सफू एक-त्रित यात धाइ-गुगु बुद्ध-वचनं भिन्न आचार्यपिनिगु दर्शन, काव्य, वैधक, ज्योतिष, देवता-साधना स्क-ज्युरया टीकादि ग्रन्थ खः ।

ध्व विद्वान् भिक्षुया देहान्तं लिपा तिब्बतया धार्मिक इतिहासया दकसिबे महत्वपूर्ण खण्ड नं समाप्त जुइ । ध्वयां लिपा नं चन्द्रगामीया ' लोकानंद ' नाटक व कालिदासया ' मेघदूत '

थे जाःगु सफूया छुं छुं सफूया अनुवादकत खने दु-तर व न्हापाया अनुवादया प्रवाह सूगु सुतं जुइ धुंकूगु धाःसां ज्यू ।

चोङ्-ख-प-युग

(१३७६—१६६४)

ल्हासां ला नं लाया लँ मंगोनियाया सीमाय् च्वंगु अम्-दो प्रांतयः छगू गांया नां हे चोङ्-ख खः । तर थन बूम्ह छम्ह मेघाबी भिक्षु ब्लो - षसङ्-ग्रग्-स-प (सुमतिकीर्ति) या नांथे हे चोङ्-ख जुया जुया वन । भिक्षु ब्लो-षसङ्-ग्रग्-स-पयात चोङ्-ख-प नामं हे व्यापक रुपं म्ह स्यू । चोङ्-ख-प न्हेदंया उमेरय् (१३६३ ई०) दोन-रिन्-नया श्रामणैर जुल । भिन्यादँया उमेर तक अन हे ब्वना १३७२ ई. विशेष अध्ययनयात मध्य-तिब्बतय् वल । दर्शन व विनयया बांलाक अध्ययन यात । विशेषतः रिन्-छेन-ग्रुव (बु-स्तोन) या कृति अप्वः प्रभावित जुल । अथे नं अप्वः अध्ययन चोङ्-ख-पं स्वयं याये माल ।

चोङ्-ख-प विद्वान, सुवक्ता घात्थेम्ह लेखक व आकर्षक व्यक्ति खः । उर्कि हे योग्य व कार्यं—कुगल शिष्यपि सुं तीब्बतीय आचार्यया मदु खत वयात दत । १३९६ ईसवी निसें वं बुद्ध-धर्मय् वःगु खराबी मदयेकेत विद्या-प्रसार, विनय-पालन, योग्यताया कदर यायेगु सिद्धान्त ज्वना ज्या यात । ध्व हे दँय् वं ग्ङल्या महा-विद्यालय. स्थापित यात । हानं १४०५ ईसवी द्गऽ-लग्न् (गम्द्न) महाविहार स्वनाः ल्हासाय् संघ-सम्मेलनार्थं छगू विशाल भवन स्मोन्-लम्-छेन-पो दयेकल । ध्वया हे छम्ह शिष्य जम्-द्बयङ्मं १४१६ ईसवी ज्ज्रम्-स्पुङ् (डे-पुङ-धान्यकटक) महाविहार,

मेम्ह शाक्य-ये-शेस् १४१९ ईसवी सेर महाविहार दयेकल । चोड्-ख-पया भिक्षु नियमया बल्लागु पालनं याना थुमित द्गे-लुगुस-प (भिक्षु नियमानुयायी) घाल । थुमिसं म्हासुगु रंगथा वस्त्र येकूगुलि, विशेष अवसरया तपुलि नं म्हासुगु रंगय् हःगुलि थुमित म्हासुतपुलित घका नं घाल । अवतारी उत्ताधिकार प्रथा तोता परम्पराय् योग्यम्ह मनु चोड्-ख-प आशनय् च्वन ।

१४१९ ईसवी चोड्-ख-पया गन्दन्य मृत्यु जुल । अयनं वया शिष्यापि म्ह जुया मव, न त इमिसं व्याक्क गुरु आदर्श हे तोतल । वया छम्ह शिष्य म्हापांम्ह दलाइ लामा जुल । प्रथम दलाइ लामा दगे-जुन्-ग्रब (१३९१-१४७४) हे १४४७ ईसवी ब्रक-शिस ल्हुन्-पो (टशील्हुम्पो) महाविहार स्थापित यात । हानं शेस रब-दूसुड् (१३९५-१४५७ ई.) नं खम्स् प्रदेशय छपम्दो (१४३७) महाविहार दयेकल । थुकथं विद्याया प्रसार व नियम प्रतिया आस्थां याना थौं न मेमेगु सम्प्रदायया लामात सिबे दगे-लुप्स सम्प्रदायया लामात अप्वः दत ।

चोड्-ख-पया शिष्यापि मध्ये मरुग् ग्रुप् (१३८५-१४३८ ई.) दकसिबे तःधंम्ह महाविद्वान जुल । व द्ग ९ लदन विहारया स्वम्हम्ह संघराज खः । व आपालं सफू च्वत, हानं थःगुरुया धार्मिक अभियान यात अप्वः न्ह्याकल ।

ध्व हे इलय् भारतीय बौद्ध भिक्षुपं-वनरत्न (१३८४-१४६८) तिब्बतय् अतिम अनुवादक कथं बल । व राजवंशीय हानं भिक्षु अश्वघोषया शिष्य खः । व नीदंया उमेरय् लंका बना आचार्यं घर्म-कीर्तिया उपाध्यायत्वय् उपसम्पन्न जुल । हानं मगधय् लिहौ वये धुंका 'कलाप' व्याकरण ब्वना नेपाः बल । नेपालय् पं० शी-

लसागर (५ ब्रु ग्र-प- पद्म- द्कर- पो) याथाय् अव्ययन याना १४५३ ई. तिब्बतय् ध्यंकः वन । अन छं तांत्रिक ग्रन्थया अनुवाद याये धुंका नेपालय् लिहाँ वया शान्तिपुरी विहारय् च्वन । अझ हान तिब्बतं निमंत्रणा बःगुलि अन वना नं लिहाँ वया नेपालय् हे च्वन । अले थन हे १४६८ ईसवी वयागु देहान्त जुल ।

ध्वयां ल्यू तिब्बतय् बुद्ध-धर्मया इतिहासय् धर्मपालभद्र (जन्म १५२७ ई.) व लामां तारानाथ (जन्म १५७५ ई.) ये जाःपि अनुवादकत वल । तारानाथं भारतय् बुद्ध-धर्मया इतिहास विषयय् छगू सफू नं च्वत । घात्थे घाःसा ध्व हे सफू दकसिबे न्हापां छगू यूरोपीय भाषाय् अनुवादित जूगुलि वयागु नां साब हे प्रसिद्ध जुल ।

झिन्यागूगु शताब्दीया फवचाः पाखे तथा झिखुगूगु शताब्दी तिब्बतय् भिन्न भिन्न विहार व सम्प्रदायया दथुइ प्रतिद्वन्दात्मक ज्या जुल । थनया विहार विद्वान व विरागीतये अध्ययन व अध्यापन, चिन्तन व मनन अथवा एकान्त-साधनया थाय् मजूसे सैनिक छयः तक जुल । मात्र चोङ्-ख-पया अनुयायीपिसं ऽबस्-सपुङ्, सेर, दग-ल्दन्-ब्रू गिस्-ल्हुन- पो विहारयात विश्वविद्यालयया रूप बिया तातापाक च्वंपित विद्यादान याना च्वन । अझ धर्मप्रचार-या ज्या याना हे च्वन । १५७७ ईसवी स्वम्हम्ह दलाई लामा ब्सोद्-नंम्स्-र्यम्छो धर्म-प्रचारार्थं मंगोलियाय् वन । न्हून्हुगु विहार निर्माण आदि ज्या पुवंका १५८८ ईसवी तृतीय दलाई लामा देहान्त जुल ।

प्यम्हम्ह दलाई लामा योन्-तन्-र्यम्छो १५८९ ईसवी मंगोलय्

बुल । तिब्बतया राज्यलोलुपतयेसं हिनाय् चबाय् यायेवं मंगोलिया व युमि द्युइ तःकोमछि ल्वापु जुल । ध्व ल्वापु आखिर प्यम्हम्ह दलाईलामाया मृत्युं (१६१६ ई.) लिपा न्याम्हम्ह दलाई लामा बलो बसङ्-ग्यं-म्छोया विजयं निपा तिनि छुं अन्त जुल । छ्वे युकि तिब्बतय् धर्माचार्यंतये दूढ शासन स्थापित जुल, मेखे ध्व अन्ध अवतारवादं योग्यता धयागुयात हे वांछ्वयेत लंपु बिल । योग्यताया कदर याइगु चोङ्-ख-प शब्द नं मंगोलियाया प्रचलि त शब्दं तोपुया छ्वत । स्वम्हम्ह दलाई लामा मंगोलियाय् धर्म प्रचार यायेत वंगु, प्यम्हम्ह दलाई लामा स्वयं मंगोल जुया चोङ्-ख-पया थासय् च्वंगु ध्व शब्दं हा काये फत । मंगोल भाषाय् 'त-ले' या अर्थ 'सागर' खः । ध्व दलाई लामापिनि नामे ल्युने 'सागर' शब्दमा हे बोधक 'ग्यं-म्छो' या अनुदित शब्द खः । हानं 'ग्यं-म्छो' या मंगोलिया शब्द 'त-ले लामा' हे लिपा 'दलाई लामा' जू वंगु खः । टशी (बक्र शिस) लामायात तिब्बती भाषाय् पण-छेन्-रिन्-पो-छे (महापण्डित-रत्न) धाइगु खः । न्याम्हम्ह दलाई लामाया गुरु पण-छेन-छोस्-क्यि-ग्यल्-म्छन्पां न्ह्यो तक युमि अवतार प्रथा मदुनिगु खः । तर दलाईलामाया गुरु जुया अबले निसे बयात पंचेन-लामा अवतार याना वया नं अवतार प्रथा पिहीं बल ।

न्याम्हम्ह दलाई लामा तसकं कार्यं कुशल । वं १६४५ ईसवी पोतलाया महाप्रासाद दयेकल । १६५२ ईसवी चीन-सम्राट्या निमंत्रणाय् चीन वंबले वयात चीन सम्राटं ताइ-भी पदं नं बिभू-षित यात । वं स्वयं छुं धर्म-प्रचारय् व्वति काल । छ्वम्ह शिष्ययात भारतय् अध्ययनाथं छ्वत । १६८२ ईसवी न्याम्हम्ह त-ले-लामा (दलाईलामा) या मृत्यु जुल ।

अन्तिम-युग

(१६६४—)

न्याम्हम्ह दलाईलामां लिपा छड्स्-द्ब-यड्-स्-ग्यं-म्छो (ब्रम्हघोष-सागर) यात अवतार माने यात । ध्व घाःसा साब मोज मज्जा स्वभावयाम्ह । १७०२ ईसवी ध्यंबले वं भिक्षुव्रत हे तोता बिल । मनूतये दथुइ हलचल जुल । अले ध्व हे इलय् ल्ह-ब् सड् सरकारि सेनायात बुका १७०५ ईसवी स्वयं थःत जुजु घोषित यात । ख्म्हम्ह दखाइलामा घाःम्ह चीन ववं कोकोनोर झील सिथय् मंत । अले लिसें न्याम्हम्ह दलाईलामा घात्थेंम्ह अबतारी धका न्होने तयेत तयार याये धुंक्मह पद्-द्कर-ज्जन्-ये-शेस्-ग्यं-म्छो (पुण्डरिकधर ज्ञानसागर) नं छखे हे लाः वन । उखे १७१७ मंगोलिया सेनां तिब्बतय् हयेकाः वल । ल्ह-ब्सड्यात युद्धय् स्याना बिल । अझ त्रिङ्-म-लामातयेसं वयागु पक्ष काःगुलि इपि नं आपालं मी दुब्बाना सी माल । मठ, मन्दिर खालि जू वन । हानं अवतारीयात राजत्व शक्ति प्राप्त याना बिल । ध्व न्हेम्हम्ह दलाई लामा स्कल्-बसड्-ग्यं-म्छो (भद्रसागर) घात्थेंम्ह बिरागी पुरुष जुया च्वन । १७२७ ईसवी उकिं छको हानं मंत्रीतयेसं विरोध व षड्यन्त्र यात । तर मि-द्बड् ध्व विफल याना बिल । गुकिया निति वयात १७२८ ईसवी तिब्बतया उपराज याना बिल । हानं ध्व हे मि-द्बडनं दकसिबे न्हापां सक्-ग्युर व सतन्-ग्युर निगू महान ग्रन्थ संग्रहयात नं सीं अःखतं आखः किकाः छापा दयेकल । थुपि सियागु सफू थासा ब्याक्कं स्नर-थड-विहारय् तल । ध्व प्रथयात छापां थाना तःगु गुलिखे कन्-जर तन्-जुर थौंया दुनियाय् आपालं पुस्तकालय्य् उपलब्ध जूनि । न्हेम्हम्ह दलाईलामाया इलय् हे रोमन कैथोलिक साधु कैयुचिन फाडसं (Capuchin

Fathers) ल्हासाय बया १७०८ ईसवी ईसाइ-धर्मया प्रचार याःगु सः । खतु थ्यायं न्ह्यो १६२६ ईसवी नं पोर्तगीज जेसुइट पाद्री अद्रेदां तिब्बत दुस्वःगु सः, तर व ल्हासा तक थ्यंकः बये मफु ।

च्याम्हम्ह दलाई लामाया इलय् छुं प्रसिद्धगु घटना मजू । गुम्हम्ह (११ दँ) झिम्हम्ह (२३ दँ), झिछम्हम्ह (१७ दँ), झिनिम्हम्ह (२० दँ) दलाईलामा आपाः उमेर तक मम्बाः । मन्तये घापुलि थ्व अल्पायु जूगुली प्रबन्धकतये अधिकार लोभय् शंका तः । बयां लिपा झिस्वम्हम्ह दलाईलामा थुब्-स्तन्-ग्यं-म्छो (मुनिशासन-सागर जन्म १८७६ ई.) या हे जक भतिचा आयू तहाः । बया १९४८ ईसवी (?) परलोक जुल । स्वम्हम्ह टशीलामा १७७९ ई चीन-सम्राटया निमंत्रणाय् पेकिंग वन । तर तःकै बया अन हे परलोक जुल ।

भिगुं गुगु शताब्दी तिब्बतय् हानं विदेशी हस्तक्षेप जुल । तर लिपा रूस व अंग्रेजी समझौतां तिब्बत न्हापाथें जुल । दथुइ छको चीन व तिब्बतया मतभेदं यात्रा दलाईलामा भारतय् बये माल । तर १९१२ ई. चीनया राज्यक्रान्तिया ताकय् लाका तिब्बती सैनिकं चीनी अधिकारीत तिब्बत पितिचा छवत । दलाईलामा हानं तिब्बत दुहाँ वन ।

यःगु थ जु, न्याम्हम्ह दलाईलामां लिपा धार्मिक क्षेत्रय् तिब्बतं छुं विशेष ज्या मयात । डे-पुङ्, से-र आदि तःतःधंगु दगे-जुग्यु-प विहारं आः नं ततःप्रंगु शिक्षण-संस्था पूर्ववत्या परम्परा कथं ज्या याः, तर अय्त धार्मिक क्षेत्रय् जन-जीवनया छु बन्वः मू मंत ।

[१९४८ ईसवी प्रकाशित ' तिब्बत में बौद्ध-धर्म ' सफूया सांश कथं सम्पादित व अनूदित रचना]

कूचाय् बुद्ध-धर्म ●

कूचा राज्यया अस्तित्व ईसाया छगू षताब्दी न्ह्यो हे खने दये धुंकल । शायद पुराणय् थ्वयात कूश द्वीप धाइ । बृहद् संहिताय् शक, पल्हव, शूलिक चीन आदि लिसें कुशिक जातिया उल्लेख नं याना तःगु दु । छगू संस्कृत चीन कोशय् थ्वयात कुचिन् धया तःगु दु । प्राक्तनहान इतिहासया उल्लेख कथं थ्वया न्हापांम्ह जुजु कियडयिन् ६५ ई. पू.स जुल । गुलि विद्वानपिनि धापू कथं कुषाण शब्द नं कुशा अर्थात् कूचां पिहाँ वल । कनिष्कया उपाधि “ कोशानो सौनानो भाव ” (कुशानतय् शाहतय् शाह) खः । सूत्रालंकारया चीनी अनुवादय् कनिष्कयात कुश (कु-श) जातिया जुजु धया तःगु दु । ‘ महाराज कनिष्क लेख ’ या तिब्बती अनुवादय् नं कनिष्कया उत्पन्न कुश जाति (कु-श-रिक्क-सू) स जुल घका धया तःगु दु ।

ईसाया स्वंगूगु सदी कूचा बौद्ध-धर्मया छगू तःधंगु केन्द्र जुल । अन द्वःछि विहार दु । ३८३ ईसवीया जुजु पो-च्वेन् तःसक श्रद्धा दुम्ह बौद्ध जुल । कूचाया विहार छगू बांलागु कलाया धुकू हे जुया च्वंगु दु । थनया जिज्ञाशुत सयेके सीके यायेत भारतय् ब्वां ब्वां वया च्वनी । थ्व वैभवशाली देश त्याकेत चीनं म्ह कुतः मयाः । तर कूचावासीतय् स्वातन्त्र्य प्रेमं थःगु देश न्ह्याबलें थःगु याना तल । न्यागूगु सदी कूचाया जुजु सू-ची-पो (सुजीव) थः कलाकार दल लिसें चीनय् बन । वर्थे तुर्क नं कूचा लाके मफु । कूचां थःगु स्वातन्त्र्य केच्याना चीनया मैत्री लिधंसा कया तुर्क लिसें नं मैत्री सम्बन्ध तल, गथे छगू बौद्ध आदर्श दुगु. देशं याये माःगु नं खः ।

अयनं च्यागुगु गुंगुगु शताब्दि तुकंतयेगु प्रभावय् कूचा लात । स्वेन
चाङ्ग्या यात्राकाले थन स्वर्णबुस्ये जुजुं राज्य याना च्वंगु खः ।
फा-शी-यात नं ४०० ईसवी तुन् व्हाङ्गं थन थ्यंकःबल । लेंय् वं
मेगु भाय् ल्हाइपि गुपि यात्रीत नाप सात इपि मध्ये भिक्षुपि नं खः ।
हानं इपि बाप साःपि भिक्षुपिसं संस्कृत ब्वने फु ।

अबले ऊयि धयाथाय प्यदः हीनयानानुयायी भिक्षुपि दुगु खः ।
ध्वयां नीदं लिपा भिक्षु धर्मभित्र ४२४ ईसवी तकं च्वं थन । अले
कुमारजीवया पाः बल, वं यक्वहे महायानी धर्म-प्रचार यात । कुमार-
जीवं कूचाया महारानी अ-किये-मो-तीया निरति “ चन्द्र गर्भं सूत्र ”
या ध्याख्या यायेगु ज्या पूर्वकल । हानं भिन्न भिन्न थासय् बुद्ध
जूपि ब्यना स्वयं कूचाय नं ९९ म्ह बुद्ध जूगु खँ उल्लेख यात ।
निसन्देह थुकि कूचाया मनूतये बुद्ध-प्रति दुगु प्रेम बांलाक न्हायं ।

स्वेन्-चाङ्गं ६३० ईसवी थनयागु भौगोलिक ब सांस्कृतिक
स्थितिया बांलाक उल्लेख याना तःगु दु । थया मिखां खंबले तकं
थन दुगु सच्छिगू बिहारय् ध्यादः सर्वास्तिवादी हीनयानी भिक्षुपि
दनिगु खः । वं च्वया तःगु दु, ‘ थनया भिक्षुपिस त्रिकोटी परिशुद्ध
मंस ग्रहण याः, लिसें प्रातिमोक्ष शील नं बांलाक हे पासन याः ।
राजघानीं ४० मी उत्तरय निगू बिहार दु, अले थन च्वंगु निगू
बुद्ध-मूर्ति तःसकं तःसकं हे बांला । ” (बुद्ध-मूर्ति ९० फीटं मयाक
तःधी) स्वेन चाङ्गं थनया न्यादेंय् छको मेला जुइगु धर्षणं नं याना
तःगु दु । थ्व मेला क्षिन्हू तक जुइगु, देशया कुनं-कुनं थ्व मेलाय्
ब्वति काइगु । अबले जुजुं निसें सम्पूर्णं प्रजां थ्यंकं छुं हे ज्या याइ
मखु । उपोसथ ब्रतय् च्वना धर्मोपदेश न्यनीगु, हानं यक्ववं बुद्ध-मूर्ति
रथ-रथय् तया शोभा-यात्रा याइगु । थ्व शोभा-यात्राया समागम

थासं उत्तर-पश्चिम च्वंगु खुसि सिधय् घात्थे घात्थेगु कलात्मक धर्मशाला दु । थन विनयधर प्रज्ञावान भिक्षुपि नं विहार याना च्वंगु दु । अझ भिन्न भिन्न देशं विद्या ब्वनेत थन विहारय् आपालं शिक्षा कामीत वइगु जुया च्वन । भारतय् नीदें ब्वना बये धुंकूम्ह व्याकरण व भाष्य टीकाया ज्ञानया निति नां जाःम्ह सर्वास्तिवादी मोक्षगुप्त भिक्षु थन हे च्वं च्वनीगु खः ।

थाङ् बंशयाइ तिहास कथं ७८७-७८८ ईसवी चिनीया भिक्षु ऊ-कुङ् भारतं लिहाँ वःबले थनया पुण्डरिक विहारय् च्वन । वयाके ' दश बल सूत्र ' या सफू दुगु खः, हानं वया व अनुवाद याके हे मास्ते वया च्वंगु । उकि सस्कृत, कूची व चिनीया भाय् स.म्ह पण्डितम्ह विहार नायक ऊ-ती-ती-सी-यूं एव सफूया अनुवाद याना बिल ।

ध्वयां लिपा कूचाय् बुद्ध-धर्मया इतिहास बन्धकारय् लात घाःसां ज्यू । भारतय् नं ध्व इलय् बौद्ध-संस्कृतिया थासय् इस्लाम संस्कृति थाय् काकां वःगु जुया च्वन । भारतय् इस्लाम छु यात, ब इतिहासं स्यू । कूचाया विषयय् धाइ मीसं लेखक (Laloq) या शब्दय् थुकयं थुइके फु —

“ जिमिसं छगू रोमांचकारी तथ्यया आविष्कार याना । ध्व छेंया पिनेया लुखाय् पःखाः दना प्वाः तिना तःगु । पी यन्व थासय् कुतुं वन । ...जिमिसं फुक चीज खने धुंका म्हुइगु तोता... । ध्व हे इत्य् अम सःबसः स्याना तःपि मनूतय शव व कंलाय अथे खाः थये लाः मदयेक लाना च्वंगु खन । शुमिगु कापः स्वयेबन्ने सी दु, थुपि बौद्ध भिक्षुपि खः । इमिगु म्हुया दकसिबे च्वेया तइ स्वयेवं छचंगु, सैं, गंगु मिखा, ग्यानपुसे च्वंगु घाःखनी । इमित पाला स्याना

तःगु खः ।- छगः छयोधा कंसाय् क्वध्वीक बालपक स्ववेवं खन,
छयनं निसं महुतुइ वायाथाय् ध्यंकां ग्यानपुसे च्चंका तखवारं पाला
तःगु जुया च्चंगु दु । ”

तर कूचाय् थये बौद्ध भिक्षुपिनि निर्मम हत्या याःसां, बौद्ध
विहारया मूलुखात् प्वाः तिक्क अंगः दना ब्यूसां थ्व देशया संस्कृति,
सभ्यता व जन-जीवनया हित-सुख पक्षीय मनोभावनाय् कूचाय
हा काये धुंक्कगु बौद्धत्व दुतिना म्वाना हे च्वन । थनया भाषा
साहित्यया विश्लेषणय् भीसं खनी, वैभाषिक भिक्षु आर्यचन्द्र द्वारा
तोखरी भाषाय् अले आचार्य प्रज्ञारक्षित द्वारा तुखारी भाषाय्
अनुवाद याना तःगु २७ अंकयागु, शकियमुनि बुद्धया स्तुति निसं छुना
अनागत बुद्ध मंत्रीययस्त नाटक रूपय् ह्या तःगु अथवा घाये धर्मयात
साहित्यया अंगय् ह्येगु व कल्पनाया विलक्षणता क्यनीगु प्याखं सफू
' मंत्रेय समिति ' या थःगु हे महत्व दु । अऊ संक्षिप्तं घाःसा थनया
अप्राक्कः हस्तलिखित सफूया सम्बन्ध हे बुद्ध-धर्म लिसि खान्ता च्वं ।

रूसी विद्वान वीरो जोन्सं कूचाय् ' धर्मपद ' छुं पन्ना
लुइक्कगु दु, गुकी धर्मपदया (शब्दानुवादयागु) संस्कृत शब्दया
पर्याय तुखारी बिंया तल । हानं जर्मनी अभियान दलय्यात जातक
व अवदानया छुं खण्डित-पत्र लूगु दु । गुकि याना तुखारी भाषा
साहित्यया ऐतिहासिक सर्वेक्षणय् तःघंगु ग्वाहालि याः । गये ' बुद्ध
कपिलवस्तुस' बिज्याना च्चम ' या तुखारी अनुवाद जुस, ' पवक्ते
कपिलवस्तुने मसकिंति । '

बधे हे ' प्रातिमोक्ष सूत्र ' या गुलिखे खण्डित-पत्र कूचाया
भाषाय् लुल, गुकी ' पाश्चितिय ' (तुखारी पेय्ती) पाटिदेश
नीयया गुलिखे भाग नं-दुध्याः । थुकथं कूचा भाषाय् गुगु ग्रन्थत
लुल, उरिपि मध्ये गुलि थुपि खः- ' प्रतीत्य समुत्पाद, स्मृत्युपस्थां,

शक्र प्रश्न, महापरिनिर्वाण, उदान वर्ग, उदानालङ्कार, अवदान, करुणा पुण्डरीकः । ’

तुखारी भाषाय् लूगु साहित्य प्रायः सर्वास्तिवादी त्रिपिटक खः । अनुवाद त्रिसं भूमिका नं दु, अनुवादक, लिपिक व दायक नां लिसें स्वतन्त्रकथं छुं च्वयेगु चाला दु । ‘पुण्यवन्तं जातक’ ‘महावस्तु’ व ‘भद्रकल्पावदान’ लिसेया बाखं जुया नं स्वतन्त्र । आर्यशूरया ‘जातक माला’ व्याककं थ्व भाषाय् अनुवाद जूगु खने दु । ‘उम्मादजयन्ती’ जातकया छुं पन्ना लूगु दु । ‘दिव्यावदान’ या अनुवादय् जक पूरा मल । तुखारी ‘षड्दन्त जातक’ पालिया ‘छद्दन्त जातक’ सिबे पाः, जातकमालाया ‘हस्ति जातक’ थें नं मजू । ‘मुगपक्ख जातक’ या अनुवाद जूवले तुखारी भाषाय् थ्वया नां च्वन, ‘मुककल्कु’ ।

काव्यय् अश्वघोष कृत ‘सौन्दरानन्द’ काव्यया न्यागूगु व खूगुगु सर्गया भाग थ्व भाषाय् लुल । नन्द प्रबराजन (नन्द प्रब्रज्या) प्याखंया खण्डित अश लूगु, हानं मेगु छद्दू खण्ड सफू लूगुली ‘नन्द विहार पालनं’ धका नन्द व सुन्दरीया बाखं खने दुगु, २७ गू अंकया ‘मंत्रेय समिति’ प्याखनं धाः थन नृत्य, गीतादिया न्याककं विकास जुल ।

धार्मिक सफू, काव्यया सफुति अतिरिक्त थन आयुर्वेदया, व्याकरण व कोषया सफूया कुच्चा काचा नं लूगु दु । थुकि स्पष्ट याः, बौद्ध युगं थ्व देशया गुलि सेवा यात, गुलि देश समृद्ध यायेत ग्वाहालि बिल । सस्कृत लिसें कूची भाषा दुगु आयुर्वेद सफूया पन्ना उपजाति, वसंत तिलका, शार्दूल विक्रीडित छन्दय् ख. । थ्वया सिद्धान्त चरकया सुश्रुत लिसे भिले जू । पर्यायवाची कोष न अवले द्येकल, गुकि समन्वागम, प्रत्यय, फल, लक्षण, वितर्क, मंकल्प औदारिक पञ्चविज्ञान आदिथे जाःगु शब्द जनताय् दुहां वने फत ।

(२६)

शुक्लं कूचं बौद्ध-संसारया खगू थःगु हे प्रकारया विशेषता दुगु
देश खः । एव मध्य एशियाया बें दुने दलंडः सफूया कुच्चा कुच्चा
लूगु देश घात्थेंगु देश खः— विश्वय् बुद्ध-धर्मया पाठक व अन्वेषक-
पिनि निर्ति ! अस्तु

महापण्डित राहुल सांस्कृत्यायन

[मंक्षिप्तीकरण लिसे अनुवादित व सम्पादित रचना]

Dhamma.Digital

मलायाय् बुद्ध-धर्म●

मलाया प्रायद्वीपय् बुद्ध-धर्मं गबले दुहाँ वःगु थ्व जि बांलाक मस्यु, तर अय्नं जि गुलि तक सीकेगु कुतः याना प्यंगुगु सदीया जःखः पाखे जावाय् छगू बौद्ध केन्द्र दुगु सुचं लूगु दु । प्रसिद्ध चीनी यात्री फाहियान छको थन वया दच्छिति च्वन । न्हेगुगु च्यागुगु सदी जावां मलायाय् बुद्ध-धर्मं ध्यन । तर थ्व प्रायद्वीपया प्राचीन बुद्ध-धर्मया इतिहासया विषयय् आपाः खँ मस्युगुया निति थ्व विषययात सर स्टैमस्कोर्ड रैपिल्सया १८१९ स सिगापुर वये धुंका निसें प्रारम्भ याये ।

सिगापुरया शि' यान—फुकुङ्ग चीनी मंदिर थ्व हे १६ वीं शताब्दीया प्रारम्भ पाखेया न्हापांगु विहार ख. । थ्वयां लिपा थन गुलिखे मेमेगु विहार दयेकल, हानं वयात सार्वजनिक श्रद्धां चले यायेगु व्यवस्था यात । तर अय्नं थुबले तकं बुद्ध प्रति श्रद्धां छथों क्वछ्केगु व पूजादि तोता ज्ञानया घात्थेंगु छुं विकास मजुनिगु खः । १८९९ इसवी माननीय भिक्षु सिएन हुई भारतय् थःगु तीर्थं यात्रा सिधयेका बिज्याःबले श्री किंग—पांगं—नियू सिगापुरय् वया अनया श्रद्धालुपित बुद्धया उपदेश बीत वसपोलयाके प्रार्थना यात । वसपोलं अन उपदेश बिजा बिज्यात । हानं वसपोलया निति शाङ्गलिन—त्से धयागु छगू भव्य विहार किमकीट रोडय् दयेका बिल । थ्व हे कु शान पहादीया भिक्षु वोगुन सिगापुरय् बिज्यात, थनया शोङ्ग लिन त्से विहारय् च्वना बिज्यात । वसपोलं छम्ह अंग्रेज भिक्षु धर्मांलोक,

श्री जैन चूआन चंङ्ग, वान-हाउ चेने आदि श्रद्धालुपिनि ग्वाहालि कया सिगापुरय् छगू बौद्ध-मण्डलया मंगठन यात । ध्व मण्डलं बुद्ध-धर्म प्रचारय्या ज्या बालाक यात । यू व्हाङ्ग विहारया लिक्क लः पाल्हे च्वंगु ध्व मण्डलया कार्यालय १९१३ ईसवी छगू शाखा नं गठन यात । अले सरकारी रजिस्ट्ररी याना ध्व बुद्ध-धर्म प्रचारया ज्मयात ।

ध्व हे समययु तञ्जोङ्ग पत्तार भ्रयाभ्राय यु-तु विहार दयेका तय्यार यात, थन बौद्ध धर्मानुयायीपित बुद्ध-धर्मयागु उपदेश व भाषण इलय् त्रिलय् न्यनेगु व्यवस्था जुल । १९२२ ईसवी कुङ्ग मिङ्ग-या पहाडय् पु चात्र स्ते विहार निर्माण जुल, हात्रं १९२६ ईसवी भिक्षु ताई शूयात दक्षिणी सगरया प्रदेशय् वय्य बौद्ध सूत्रय्य व्याख्यान यायेगु निमंत्रण कथं जुगु धर्म व्याख्यानया फल स्वरूप १९२८ ईसवी छगू चीनी बौद्ध-मण्डल (चूङ्ग व्हा फु चियाज) स्थापित जुइ फत । थुगु मण्डलव् मलाया प्रायद्वीपया त्रिभिन्न विहारया महास्थविरपि व ताई शूया उपासक उपासिकापि सम्मिलित जुगु लः । ध्व मण्डलं न्हिन्ह उन्नति यानाव च्वंगु दु । हानं ध्व मलाया द्वीपया प्रमुख बौद्ध-संस्था जुल । मलाया द्वीपय् ध्व संस्था पाल्हे इलय् त्रिलय् बुद्ध-धर्म विषयय् महास्थविरपिनि पाल्हे धर्म देशना यायेगु व्यवस्था याना च्वन, हान धर्म धन्थ पिकया इना बीगु यानाव च्वन ।

सिगापुरं पेनाङ्गय् बुद्ध-धर्म वंगु सच्चिदेति दत्त । थय्या हुने थन अवलोकितेश्वरया छगू मूर्ति स्थापित यात । चीनी बौद्धपिस अवलोकितेश्वरया अभ्यर्थना अय् हे याइ, गथे मस्तयेसं मां-बीया न्छोने याइ । १८८४ ईसवी हे छगू बालागु व तःधंगु विहार ' चाइ-लो ' दयेकल, गुगु बालागु पहाडय् हानं समुद्रया सिधय् लाः ।

(२९)

ध्व विहारया भव्यता व विशालता स्वया न्ह्याम्हं स्वदेशी व विदेशी यात्रीत आश्चर्य मचासे च्वने फःइ मखु । १९०३ ईसवी भिक्षु नियो लिन पेकिंग बिज्यात, अनं वसपोलं चीनी त्रिपिटक छज्वः हल । १९२२ ईसवी सिगापुरया छं प्रतिष्ठित व्यक्तिपिनि श्रद्धां पेनाङ्गय् नं छगू बौद्ध-संस्था चायेकल । अबले निसें थन लय् लय् चीन व विभिन्न बौद्ध देश वइपि विशिष्ट बौद्ध-विद्वानपिनिगु बुद्ध-धर्म सम्बन्धी व्याख्यान व प्रबचन जू ।

मलक्काय् नं छगू विहार दु, वयात 'त्सिग पुन तिङ्ग' धाद, व सच्छिदँति पृलांगु विहार खः । कुआलालम्पुर प्रदेशय् न्यंकनं बुद्ध-धर्मया उपदेशक न्यना च्वंगु दु, हानं थन बुद्धोपासक उपासिकापिं म्ह मद्दु ।

मंडम बाङ्ग फूक मी

राहुल सांस्कृत्यायन

जापानय् बुद्ध-धर्म●

जापानया प्यंगू ततःधंगु व आपालं चिचीधंगु द्वीप पुचःया बांलागु छगू देश खः । अले इतिहासया नसंचाय् जापानीत अर्थे अर्थे यःयःथे प्रकृति व मृत-आत्माया पूजाय् जुया च्वंगु खने दु । हानं बुलु बुलु धुमि हे पृष्ठभूमि वीर-पूजा व पूर्वज-पूजा न्वलन । ध्व हे शिन्तो-धर्मया न्हापांगु स्वरूप खः । ध्वया हे ल्यू जापानय् ईसाया स्वंगूगु शताब्दी कन्फ्युशियस धर्म व खुगूगु शताब्दी बुद्ध-धर्मया आगमन जुल । अले धुकि जापानीत न्हून्हुगु विचारं तःमि जुल । इमित बुद्ध-धर्म उच्चस्तरगु विचार-प्रेरणा बिल । ध्व न्हूगु धर्म जापानयात शिल्पकला स्यना बिल, साहित्य व संगीत बिल, विज्ञान व दर्शन बिल । हानं स्वयं ध्व धर्म थुजागु प्रगति यात, न्हेगु शताब्दी जापान देश हे छगू कथं बौद्ध देश जुल ।

५२२ ईसवी, गबले कोरियां जापानयात बुद्धया मूर्ति व सफू उपहार बिल, ध्व हे ई जापानया बुद्ध-धर्म न्हापां दुत्यगु धाइ । प्रामाणिक कथं नं ध्वयां लिपा हे तिनि भिक्षु-भिक्षुणीपिं बल, देगः व मूर्तिया शिल्पीव-कलाकारत बल । बासः दे लिपा सम्राट शोतुकुया संरक्षण छु दत, बुद्ध-धर्म राजदरवारय् हे जक भखु, देशय् सकभनं क्वातुक पलाः छिना थाय् काल । सम्राट् अशोकं भारतय् बुद्ध-धर्मया नितिं छु यात, व हे ज्या जापानय् बुद्ध-धर्मया नितिं शोतुकुं याये फत । वं बुद्ध-धर्म थःगु शासनया धर्म हे जक याःगु भखु, व्याक्क शासन-व्यवस्था बौद्ध-शिक्षा कथं यायेगु कुतः यात । वं बौद्ध विहार

दयेकल, अस्पताल दयेकल, अनाथालय दयेकल, थाय्बाय् मदुपि व हाःनाः मदुपि वृद्ध व विधवातयेत आश्रम दयेकल । अझ वं सेत्सु (ओसका) प्रदेश व नाराया लिवक यमतो प्रदेशय् शितेन्नोजी व होरपुजीथे जाःगु तःधंगु मंदीर दयेकल । अले बौद्ध विहार व बुद्ध-मूर्ति जक दयेकेगु मखु, वं थम्हं हे बौद्ध-सूत्रया आपालं ब्याख्या नं यात ।

शोतुकुं झण्डै नीदें राज्य याये धुंका तक-नो-ओए गद्दी च्वन । वं फ्युजिवारा कमतारिया ग्वाहालि कया वःधंगु राजनैतिक सुधार यात । आर्थिक सुधार कथं ब्याक्क भूमि व जनता राज्यया सम्पत्ति यात । अले खुदें दत कि हे छगू निश्चित भूभाग जापानी जनतायात बुज्या यायेत लःल्हाना बिल, गुगु व मदयेवं हानं स्वतः राज्याधीन तुं जू वनीगु खः ।

न्हापाया सामान्य प्रथा सम्राट गद्दी च्वनेवं छगू थःगु न्हूगु राजघानी दयेकीगु खः । तर स्वीछम्हम्ह सम्राट गेम्पो (६६१-७२१) यमतो प्रदेशय् स्थायी दरवार दयेकल । ध्व हे हेयि-जो-क्यो लिपा बना नारा जू वन । न्हेःदैं तक न्हेम्ह सम्राट थनं हे राज्य यात । उकि ध्व युगयात नारायुग घाल ।

बुद्ध-धर्मया प्रचार व अभिवृद्धि हे नारायुगया विशेषता खः । ध्व हे इलय् नाराय् च्वंगु बुद्धया प्रसिद्ध क्यैयागु मूर्ति निर्माण यात । ध्व युगय् शिल्प व कला-कौशल न्याक्क हे उन्नति यात । ध्व युगया वस्तुकला व शिल्प-कलाया प्रतिनिधित्व थाये फुगु आपालं वस्तुत थौं तकं ल्यना च्वंगु दु । नाराया तोदेजी विहार स्थित स्वद्वलं मयाक दुगु छगू थे छगू बांलागु कलाकृति हे थौं तकं ध्व खँ प्रमाणित याः ।

नाराया देबुत्सु (महान-बुद्ध)

तोदेजी-सम्राट शोमु' (७०१-७५६) ध्व विहार दयेकेत इच्छा याः कथं ७४५ ई. निस्वना ७५२ स ध्व विहार सम्पूर्णं जुइक दयेकल । नाराया न्हेगू महान विहार वा देगः मध्यय् ध्व न छगू खः ।

अले ध्व विहारय् दुगु मूर्ति मध्यय् दकासबे अत्रः पूजनीय मालपी - देबुत्सु (महान-बुद्ध) । घायेत संसारया कय्यागु बुद्ध-मूर्ति मध्यय् कामापुराया देबुत्सु (महान-बुद्ध) दकसिबे विशाल धाइ, अयनं वास्तवय् जुया चवन-नाराया देबुत्सु (महान-बुद्ध हे संसारया कय्या बुद्ध-प्रतिमा मध्यय् महानतम् बुद्ध-प्रतिमा, महान-बुद्ध ! सम्राट शोमुया महान ध्व महान-बुद्ध दयेकेगु आशा ७४३ ईसवी सफल मज्सां ७४५ ईसवी ध्व ज्याया निस्वना ७४९ ईसवी पुवन । ध्व महान-बुद्धया निर्माण-काय स्वकोगु बारय् त्रिनि सफल जुल । महान-बुद्ध पद्मासनस्थ खः । हान ख, अभयमुद्रा ।

ध्व मूर्तिया तील ४५२ टन दु घका धाइ । जाः ५३'५ फूट वु । मात्र ल्वाः हे नं १६ फूट हाकः व ६'५ फूट ब्या जू । मिसा ४'७'५ फूट, म्हाय् १'५ फूट यहाँ वः, म्हुतु ब्या ३'५ फूट, न्हेपं ८'५ फूट, ल्हाः ६'८ फूट । आः भीसं हे ध्व मूर्तिया-विशालताया महानताया कल्पना याये फु ।

ध्व मूर्ति दयेकेत ४३७ टन ल्वा कय्य हे माल । ध्वयाः आहिकः १६५ पीण्ड पाःल्हाः, २८८ पीण्ड बुद्ध लुं, ७ टन सीः व अण्डाळ हांगवाः (क्रोयिला) व मेमेगु बस्तुत ममला वन ।

ध्व बुद्ध-मूर्ति १० फूट तःजागु ६८ फूट चाकः दुगु फलय् (मंचय्) चंगु कय्यागु १० फूट तःजागु ५६ हः पले हलक-तय्या

तःगु दु । ध्व फः सुमेरु पर्वतया आकारं दयेका तल । अले थुकी हे आपालं बुद्ध व बोधिसत्त्वपिनिगु चित्र अङ्कित याना तःगु दु । ध्व महान-बुद्धया रूप-रेखा छम्ह कोरियन—निवासी कुनिनोक-नो-मुरजि—किमिमरों दयेकूगु धका धाइ । ध्व दयेकेगु व ढाले यायेगु ज्याय् थःत समर्पित याःपि मध्ये तकेचि मकुनि (कुनिहितो?) व तकेचि ममरोया नां उल्लेखनीय खः ।

ध्व महान-बुद्धया समुद्रघाटन ७५२ ईपत्रीया अप्रैल जुल । थुबले सम्राट व सम्राज्ञी अतिरिक्त ज्ञिद्धः भिक्षु-भिक्षुणीपि व असंख्य भ्रद्दालुपि दुगु खः । ★ महान-बुद्धया न्होने निगू मूर्ति दु—छगू अवलोकितेश्वरयागु, मेगु आकाश-गर्भयागु !

बुद्ध धर्मया जापानीकरण

जापानय् बुद्ध-धर्मया गुगु रूपं जग काः वन, व महायान बुद्ध-धर्म धका धाइ । हानं न्होपां उकी गनं छुं निकाय भेद नं मदुगु खः, तर लिपा जू लिसे यक्वं निकाय दः वन । अले थुपि भिन्न भिन्न निकाययक आचार्यपिसं बौद्ध-सूत्रय् अद्भुत-अद्भुतगु भाष्यया रचना यात । थुपि व्याक्क खं जापानीतयेसं गुगु उत्साहं बुद्ध-धर्म थः नाला काल धयागुया बल्लागु प्रमाण खः । इमि निर्ति बुद्ध-धर्म छगू न्हूगु दर्शन खः, न्हूगु विज्ञान खः, न्हूगु संस्कृति खः, कुशल-प्रेरणाया मदिकक न्ह्यानावं च्वंगु छगू गतिशील श्रोत खः । लिसं खः, जापानी जन-जीवनयात तःसक यःगु थःगु हे जूगु !

★ ध्व महान-बुद्धया शिर्षभाग ८५५ ईसत्री भतिचा स्यंगु ८६१ ई. भिकल । ११८० ई. भवन मिनःबले महान बुद्धया ल्हाः तुक्ति नाल । १५६७ ई. भूकम्पं छथों संकल । १६६२ ई. ध्व हानं बांलाकल । अत्रले लिसं आःतक स्यंका भिकावं च्वंगु दु ।

न्हेम्हम्ह समाट कम्मु थःगु राजधानी नारां चीका हयानक्यो घमाथाय् स्थापित यात । छगू न्हूगु नगर दयेकल, गुगु थौया क्योतो जूवन । थनया प्यसः देया शासन कालयात ह्यान-युग धाइ ।

न्हापां न्हापां जापानी बुद्ध-धर्मया रंग-दंग छगू कथं बांलाकं हे चीनी रंग-दंगयागु खः । थ्व हे युगय् अथवा च्यागूगु शताब्दी थ्व गाक्कं हे राष्ट्रिय रंगय् बल । शिन्तोधर्मया देवी-देवतापित बुद्ध-धर्मय् दुतिकेगु हे बुद्ध-धर्मया जापानीकरण खः ।

बुद्ध-धर्मय् थ्व धार्मिक-क्रान्ति हःगुया श्रेय निम्ह जापानी भिक्षुपित दु, छम्ह ला तेन्दाई निकायया संस्थापक देनग्यो-डेशी (७६७-८२२) यात, मेम्ह शिन्गोन निकायया संस्थापक कोबो-डेशी (७७४-८३५) यात दु । थ्व युगया मेपि प्रसिद्धापि भिक्षुपि खः, सा-इ-चो व कू-के ।

प्यसः दैति तक जापानय् थ्व हे तेन्दाइ व शिन्गोन निकाय निगू हे जापानी बुद्ध-धर्मया निकाय जुल । तर इलं थ्वया जःगु उपयोगिताय् खतं नका बिल, अले थ्वया परिमार्जन जुया शिनिगू व झिस्वंगूगु शताब्दी मेगु प्यंगू बौद्ध निकायया आविर्भाव जुल । थुनि प्यंगू निकाय खः,

(१) जैन (जैन),

(२) जोदो,

(३) शिन्गु व

(४) निचिरेन ।

जैन (जैन) शब्द पाली 'ज्ञान' व संस्कृत 'ध्यान' या हे क्रमागत रूप खः । 'जैन' जापानी बुद्ध-धर्मया ध्यानी निकाय खः । थुमिसं आचरणय् तिबः बी, अले चित्त शुद्धिया लागि ध्यान

भावनाया अभ्यास मज्जिमगाः धका क्वातुक भानपी । उकिं न्ह्यागुं हे 'जैन' विहारय् न्ह्याबल्ले पद्मासनस्थ शान्ति स्वरूपिं भिक्षुपि खने दइ च्वनी । ध्व हे थुगु निकायया विशेषता खः । 'जैन' या धापू खः—दुने स्व, अन छंत तथागतया दर्शन लाइ । ईसे (११४५-१२१५) व दोगेन (१२००-१२५३) हे ध्व निकायया प्रवर्तक भालप्यु ।

ध्व निकायया अनुयायीपि गुलिखे प्रभावशाली नेता व योद्धा जुइ धुकल । ध्व छगू कथंया शारीरिक व मानसिक साधनाया तःब्यागु छिगु छपु लंपु खः । ध्व साधना युद्ध-भूमिया सेनातये निति नं उलि हे ख्यले दु. गुलि शान्ति-सेनाया सैनिकतये निति ।

हानेत (११३३-१२१२) या पाखे संस्थापित जोदो निकाय व शिनरन (११७३-१२७३) या पाखे संस्थापित शिशु निकाय सिद्धान्त कथं छगू हे धाःसां ज्यू । निगुलि निकाय अमिताभ बुद्धया कृपां हे मुक्ति प्राप्त जुइ धका विश्वास याः । अयनं थुपि निगू निकायय् छुं अन्तर दु । 'जोदो' नमु-अभिङ्गु-बुत्सु (नमो अमिताभाय बुद्धाय) या मन्त्रोच्चारण हे धर्म कमाये यायेगु तःधंगु साधन भालपी । उकिं ध्व निकायं मन्त्रया उच्चारणय् तिवः बी, तर 'शिशु' अमिताभ बुद्ध प्रति अनन्त विश्वास यायेगुलि हे मुक्ति लाइ धका भालपी । थुकी मन्त्रोच्चारणया स्थान गौण खः ।

'शिशु' या छगू विशेषता ध्व नं खः, वं थः धर्मानुयायी श्रमणपित विवाह मयासे च्वनेगु भ्याः हे आवश्यक भाः मप्यु । शिशु निकायया संस्थापक थः हे नं विवाहितम्ह खः ! हानं वया सन्तान हे इवलकं परम्परा कथं 'शिशु' निकायया गुरु जुइगुया अधिकारीणी नं जुल । थुमि हे हानं झिगू शाखा निकाय दु ।

महान् देशभक्त निचिरेन (१२२२-१२८२) द्वारा संस्थापित निचिरेन निकायया प्रास्त्रीय आधार खः—सद्धर्म-पुण्डरीक ! बुकी वृत्तीपिस्सं ध्व हे सद्धर्म-पुण्डरीकया स्वाध्याय यायेमाः । साधारण अनुभायीपिनि निति द्वाइ 'नसो-हो-रंगे-वधो' मन्त्रोच्चारण हे पर्याप्त भालपी । ध्व मन्त्र ततःभक्तं टम् टम् ध्यायेक बाज धाना व्वनीगु खः । याकःवा याकःवा, विशेषतः पुचः पुचः मुना ध्व मन्त्र पाठ याइ । धुमि नं गुंगू शाखा निकाय दु । धुमिगु मुख्य केन्द्र यमनाशि जनपद स्थित मिनी-बु-का क्योनजी खः ।

श्री भारतका कक्षकला व राजगृह भादि कासब् गुणु जा मनीं बौद्ध विहार कयेका खः दु, धुपि ध्व हे निकायया भिक्षुकिनिगु कुतःय फल खः ।

जापानम् धुपि ध्व निकायं कतिस्ति मेमेमु नं यत्नं निकाय व छात्रा विहार दु । कले धुमि धः धः हे विशेषतः व यः धः हे प्रधान विहार कयेगः दु । (छात्रध्व निकाय भेद मण्डे नेशाध्या भिन्न भिन्न कथाः बह्वीय कलः हे हे जक खः ।) धुपि व्याकक निकायया खः धः इतिहास दु, यस्वरुपा दु । म्बे उखहरणार्थः—

निकायया नां	संस्थापकया नां	सं. समय	मुख्य विहार
होस्सो	दोशो	६५५	कोफ्युक्युजौ व यक्युकीची, नास
केस्सेन	रोवेन	७४०	तांदेजी, नारा
रित्सु	यन-जिन	७५४	तोशोदेजी, नारा
जिभू	इप्येन	१२२६	पुग्योजी

जापानया बौद्ध-निकायतयेणु स्थिति सिस्सै बौद्धिनि स्थिति थुकि स्पष्ट जुहः—

बौद्ध निकाय	इमि विहार ल्याः	इमि अनुयायी ल्याः
होस्सो-शू	३८	४००
केगोन-शू	४३	५०६००
रिन्नु शू	२१	४९००
तेन्-दे-शू	४१०३	२०७४००
थिन्-गोन्-शू	१०८६५	९९८९००
यूजूनम्-वत्सु-शू	३५७	३५०००
जोदोशू	८७५८	३९०३७०००
शिनु-शू	२११९१	६८५०७००
जि-शू	४२०	३०८००
रिन्-जे	५८८०	२०२५०००
जेन्-शू-सोतो	१४४६६	१९९५२००
ओबकू	४९३	४०६००
निचिरेन-शू	५३११	१००४०००
मेमेगु	६७२	३१८५००
	<hr/>	<hr/>
	७२९१८	२०४६६६७००

होम्प-होन-गांजी

धुपि बौद्ध-निकायया दुनेया पिनेया ब्यवस्था थुइकेत होम्प-होन-गांजी शाखायागु संगठनया बारम् छुं उदाहरण कथं उल्लेख्वाये । होम्प-होन-गांजी निकायया लाई एबट अथवा उत्तराधिकारी (थपाः आःजु?) शिनरनया हिया पराम्परां वःपि खः । थवया मुख्य उत्तराधिकारीया न्वय् छम्ह सोचो (निर्देशक) अले स्वम्ह सोयो (उपनिर्देशक) दइ । थुपि हे ब्याक्क ब्यवस्थाया निति उत्तरदायी जुइ । हानं ब्यवस्थाया निति थुमि छगू धर्मसभानं दइ ।

प्रधान उत्तराधिकारीं दीक्षित याना तःपि मनूतयेत हे इमिसं थः
निकायय् भिक्षु दीक्षा बी । हानं न्हापा न्हापा ध्व दीक्षा मिजंतयेत
जक बीगु खः । दीक्षा लय् छको १५।१५ तारीखखुनु स्वयं प्रधान
उत्तराधिकारीया अध्यक्षताय् बी ।

थोंकन्हे ध्व शाखां दीक्षित याना तःपि २२, १४७ म्ह भिक्षुपि
दु । बस थुकी हे २००५ मय्जुपि नं दुध्याः ।

ध्व शाखाया मुख्य ज्या खः—

- (१) देशय् व देशं पिने धर्म—प्रचार,
- (२) सामाजिक सेवा कार्यं,
- (३) शिक्षा—प्रसार कार्यं ।

ध्व निकायं संचालित याना तःगु ११ शिक्षा—संस्थान मध्यय्
छगू रयुकोक्पु विश्वविद्यालय नं खः । ध्व १६३६ ईसवी स्थापना
यात । थुकी बुद्ध-धर्म, धिन-निकायया सिद्धान्त; धर्मया तुलनात्मक
अध्ययन, इतिहास, दर्शन, नीतिशास्त्र, जापानी साहित्य, अले
यूरोपीय साहित्य आदि गुलिखे विषयय् स्यनेगु प्रबन्ध जुया च्वंगु दु ।
१२३० विद्यार्थीपिसं थन शिक्षा कया च्वंवन ।

(४) प्रकाशनया ज्या—

थःगु निकायया रिपोर्ट (शूहो)	२२०० प्रति
हांग-बां जी समाचार	१५,००० प्रति
बौद्ध-पत्रिका	४५,००० प्रति
बौद्ध-बालक-समाचार	३२०० प्रति

थुपि व्याक्क प्रकाशन लय् लय् जुइ । हानं थःगु शाखा व
व्याक्क विहारय् व धर्मया केन्द्रय् छ्वइ ।

ध्व शाखाया दच्छिया आम्दानो १०,०७,३२,६०,००० येन
दु, खर्चं नं झण्डै थुलि हे । थुकि हे ध्व शाखाया ज्याया विषयय्

छुं अनुमान याये फु । हानं थुकि हे मेमेगु बौद्ध-निकायया बारय् कल्पना याये फु ।

विश्व-बौद्ध-सम्मेलन, गुगु निगूगु खः, तोक्यो व क्योतोया निगू अधिवेशन नं हांग-वां जी शाखाया विहारय् जुल, थुपि विहारत घात्थे घात्थे हे तःधं ।

प्रसंगवश जापानया निर्माण-कालक्रम कथं छुं छुं विहारया उल्लेख याये, गुकि जापानय् बुद्ध-धर्म थुइकेत ग्वाहालि याइ ।

जापानया विहार व देगः

लोरिलेनजोजि—२,२९३ तःजाःगु माया पवंतया च्वय् च्वंगु देगः ६४६ ईसवी स्थापना याःगु खः । थनया भवनय् झिछपाः खवाः दुम्ह करुणामयया मूर्ति दु । थन हे छगू माया-भवन नं दु । थुपि माया धयागु नां बुद्धया मां महाभाया देवीयात समर्पण याना तःगुलि च्वंगु खः ।

जेन्स्युकुजी—शिगोन निकायया न्हापांम्ह उपदेशक (७७४-८३५) स गुंगूगु शती ध्वया स्थापना यात । ध्व तःकोमछि हे मि नल । वर्तमान देगः निगूगु विश्वयुद्धं लिपायागु खः । देगलय् सुरक्षित निधि मध्यय् कोबोदेशी च्वया तःगु छगू रचना नं खः ।

क्यो-ओगोक्कुजी—ध्व जनताया दथुइ तोजी नामं प्रख्यात । ध्व ८२३ ईसवी शिगोन-निकायया तेजस्वी संस्थापक कोबे-देशी स्वंगु खः । ध्व न्यातनाःगु देगः जापानय् दकसिबे तःजाःगु देगः खः । थुकी सि तोता नंकि व नैया चुकू छगू हे मदु ।

हृद्योन्न-हृद्य-ध्व जोदा निकायया प्रथमन केन्द्र १२११ ई. दयेकूगु खः । 'जोदो' विश्वासीतये अन्तिम आकांक्षा खः, सी धुं का जोदो (अमिताभ बुद्धया स्वर्गं धूमि) स जन्म बुद्ध दयेमा । युकीया निति थुषिसं चा-न्हि 'नमु अमिदुबुद्धु' मन्त्र बवना चवनी । ध्व विहार व देगः ३० एकड भुमी चकना च्वंगु दु । देगध्या दक्षिण पूर्व पाङ्गे छगः गं दु, गुगु जापानी ढंगया जापानया दकसिवे तःगोगु गं खः । ध्व १६३३ ईसवी दयेकूगु खः । ध्व गंया जाः १७.४ फूट दु, चाः (गो) ८.४ फूट अले १८५० मज ध्वया तौल दु । मुख्यभवनया पूर्वय् छगू शास्त्र-गृह नं दु, गुगु १६१६ ईसवी दयेकूगु खः । थन ४८ खण्ड दुनु म्फिसुयोशी सम्पन्दिन वन्ना तःगु सच्चिन्न-जीवनी सहित शुंग-वंशय चीनय् मुद्रित जूगु ब्याक्क बौद्ध-सूत्र मुंका तःगु दु ।

हृद्योन्ननेस्व जो—इकेगमी स्टेडव लिकक च्वंगु निचि-देव-निकायय्य प्रथमन-केन्द्र स्थल । ध्व १२७४ ईसवी स्थापित मज्ज । म्फि निचिरेनया समधि नं तया तःगु दु । म्फिनिये छको अक्टूबरं निचिरेनया स्मृती तःधंगु उत्सव य्मइ ।

वेसोसुपुञ्जी—ध्व रिज्जइ विक्रमय्य स्कन्धे तःधंगु विहार खः । ध्वय्य स्थापना १३२४ ई. जुल, हालं थःगु ध्वय्यमा निति ध्व इभरत सभ हे नां जाः । वर्तमान भक्क १४७९ स दयेका तःगु खः, ध्वया च्वेसः भवनय् बुद्ध क बस्सोलया निम्ह म्फिय वान्द व काश्यपया प्रतिमा तथा तःगु दु । थन च्वंगु उद्यान ज्मपानी ब्रह्मान-निर्माण कलाया पराकाष्ठा भालप्यु ।

कामापुरा देवुसु

नारायणे हे कामापुराय नं देवुसु (जहान-बुद्ध) दु । नन्दाया बुद्ध-मूर्ति वैरोचित भाःप्युसा कामापुराया बुद्ध-मूर्ति क्मित्तम

भाःप्यु । ध्व मूर्ति नं न्हापा नाराय्थे हे छगू विशाल भवनय् दुने च्वंगु मूर्ति खः । तर १४९५ निसँ थौं तकं ध्व खुला आकाशय् ववय् लाना च्वन ।

मूर्तिया उँचाई ४२'५ फूट, चाकः १७ फूट, म्हुतु ७ फूट ८ इन्च, मिखा ब्या ३ फूट ५ इन्च । मूर्तिया दुने स्वाहाने दु । उर्कि मनूत मूर्तिया च्वय् थ्यंक वने ज्यु ।

नाराया 'बुद्ध' दयेका न्यासःत्या दँ लिपा ध्व कामापुराया 'बुद्ध-मूर्ति' दयेकूगु खः । ध्वया मुद्रा भूमि-स्पर्श ।

कामापुराया 'महान-बुद्ध' नाराया महान-बुद्धथे हे विशाल मजू । तर कलात्मक कथं कामापुराया 'महान-बुद्ध' नाराया 'महान-बुद्ध' सिबे गुलिखे च्वय् लाः ।

सुशिमा सीद्धो—ध्व १६९० ईसवी दयेकूगु ध्व विहारय् कन्पयुशियशयागु कँय्यागु छगू मूर्ति दु ।

गोकोकुजी—ध्व १८७३ ईसवी दयेकूगु विशाल देगः पीगु एकड भूभागय् चक्कना च्वंगु दु । देगःया मुख्य देवता 'करुणा' या मूर्ति खः ।

होगांजी—त्रयोतो स्टेशन भतिचा उखे जोदो शिशु निकायया निगू विहार दु । चीधंगु विहार हिग-शी प्यकः मि नल । चर्तमान विहार देशया सकलया भ्रद्धां १८६५ स दयेका तयार याःगु खः । जापानी बौद्धपिनि भ्रद्धाया मेगु प्रतीक छगू वस्तु सुरक्षित याना तःगु दु । ध्व दयेकूबले भक्तपिसं सँ छपु निपु बिया तःगुलि दयेका तःगु सँया खिपः जक हे ५० पु दु । गुगु आःतकं दनि । थुपि खिपःत भवन निर्माणय् ज्याय् कया तये धुं कूगु खः । थन शिनरनयागु छगू स्वयं निर्मित काष्ठ-मूर्ति दु, जवं खवं ध्वया उत्तराधिकारी-

पिनिगु तःधंगु विहार निशी-होगंजी क्योतोया दकसिबे बांलागु विहार मध्यय् छगू खः । कला-समीक्षकतये घापू कथं बौद्धस्थापत्य-कलाया नमूनाय् ध्व हे विहार सर्वश्रेष्ठ विहार खः ।

शिफुकुशो-अलो-ध्व १९२३ ईसवी भूकम्पं स्यंकूगु व वयां लिपा ३५००० द्वः मनूत खरानी जुइक महान अग्निकाण्ड जूगु दुखद् स्मृती इमि पुण्यार्थय् दयेका तःगु खः । थन पैगोडाय् ततःगोगु थल व हेग्वा तथा मनूतयेगु अवशेष वर्य्य तया तःगु दु । हानं अग्निकाण्डया स्वये हे थाकुगु चित्र अंगलय् अंगलय् च्वया तःगु दु ।

नोफुकुजि-ध्व तेन्दाइ निकायया ह्योणा-स्टेशन लिक्क लाः । युद्धं न्ह्यो ध्वयात ह्यागो-दुबुत्सु अर्थात् ह्योगोया बौद्ध धाइगू खः । थन कामाकुरायार्थे हे जाःगु कय्यागु स्वीन्हेगूत्या फूट तःजागु बुद्ध-मूर्ति दु । परन्तु युद्धकालीन आवश्यकता पूति यायेत ध्व बुद्ध-मूर्ति न नायेका छवःबले श्रद्धालुपित भतिचा जक दुःख जुल जुइ मखु ।

बौद्ध साहित्य

जापानय् बुद्ध-धर्मं थुइकेत विहार व देगःया विषयय् छुं सीके घुंका साहित्य, चित्रकला, व नृत्य विषयय् छुं बिचाः याये । ५५२ ईसवी जापानय् बुद्ध-धर्मं दुती घुंका जापानी साहित्यया प्रगति जुल । न्हापां ला इपि चीनी बाङ्गमयं परिचित जुल । कारण फुकक धर्मग्रन्थ चीनी भाषाय् अबले तकं अनुदित जुया च्वंगु उपलब्ध जुइ घुंकल । ध्वयां लिपा नारायुगय् साहित्यया आपालं विकास जुल । उकिं नारा-युग (७१०-७९४) यात साहित्यिक युग नं धाः । 'कोजिकि' हे जापानी भाय्या न्हापांगु कृति घाइ ।

सम्राट सग (७८६-८४२) या शासन-कालय् जापानय् न्हापां पद्यया विकास जुल । महारानी दनरिन स्वयं छम्ह तःसकं श्रद्धावान्मह बौद्ध उपासिका खः । त्रयां ल्यु सम्राट देगोया राज्यकालय् (८८५-९३०) आपालं साहित्यिक उन्नति जुल । अले सम्राट मुरकमीया तेनरयक्यु युग काव्यकाल वा काव्य युग हे धाःसां ज्यु ।

अबले निसैं थींतकया जापानी बौद्ध-साहित्यया संक्षिप्त परिचय जक हे नं छगू तःधंगू सफू जुइ । प्रत्येक निकायं थः थः विचार-पक्षयात युग अनुकूल परिवर्तित परिवर्द्धित व परिमार्जित यायां हे वया च्वन । जापानी भिक्षुपि साहित्य-साधनाय् थुलि तल्लीन कि थःगु ध्व आदतय् इपि युद्धया बमबार जुया च्वंबले नं कलम च्वला च्वनी । युद्धया इलय् जापानय् कला-साहित्यय् याकःचा भिक्षुपि हे जक न्ह्यांवना च्वंगु मदुसा व इलय्या साहित्यिक प्रवाह तो हे धुली । बौद्धपि गुलि थथे थः साहित्य-साधनाय् तल्लीन, उलि हे निर्भयं नं खः । १९४५ ईसवी जापानया पराजयं लिपा छगू अन्तरराष्ट्रीय न्यायालयया प्याखं दयेका सलंसः जापानीतयेत युद्ध-अपराधी घोषित यात । नाना प्रकारया यातना व दण्ड नं बिल—उकी मध्ये छता दण्ड प्राणदण्ड नं खः । छम्ह जापानी बौद्ध भिक्षुं तोजो आदि उपि जापानी बीरतयेगू गुपित, अन्तरराष्ट्रीय न्यायालयं प्राणदण्ड दण्डित यात, धातर्थे हे मामिकगु वाखं च्वत ।

थौं नं बांबांलाःगु आलोचनात्मक बौद्ध सफू पिकायेगुली, विशेषतः अंग्रेजी भाषाय्, जापान बौद्ध-देशय् दकसिबे न्ह्योने खः ।

चित्रकला

जापानय् बुद्ध-धर्म दुती न्ह्यो जापानी चित्रकलां छुं उन्नति मजुनिगु खः । वस्तुतः बुद्ध-धर्म लिसैं वःगु कोरिया व

चीनकी चित्रकला जापानी चित्रकलाया विकास्य तःधनु ग्वाहालि यत्त । उकिं प्रारम्भिक जापानी चित्र प्रायः धार्मिक हे जुक्त ।

गुंगु शतीया शुरु जबले जापानी चित्रकलाया विशेष प्रगति यात । थ्व युगया चित्रय 'अमिताभ बुद्ध' व 'बोधिसत्वया स्वर्ग अवरोहण' चित्र दक्षिणे अण्वः महत्वपूर्ण सः । अले थ्व हे युगय् उपन्यासयास हे चित्र पुष्केणु कुतः नं यात । उकीहरणार्थं प्रसिद्ध लेखिका मुरसकि-सिकिबुबा 'नेनजी-मोनोगतरी' उपन्यासया कथा-वस्तुवस्तु तक्योकी चित्रायासु ग्हायने बहः जू । थ्व कलाया विकास्य कुङ्क-चित्रकलाया सचित्र सफुलि यत्त प्रेरणा व ग्वाहालि यात । थ्व हे युगय् मौलिक जापानी चित्रकलाया विकास जुल । अले कंगमाकुरी युगय् चित्रकलाया रंग-प्रवेदन व तपू-हाकु अन्वयगु निम्न शैलीय उन्नति जुल । अले निगुणु शतब्दी ध्येवले बल्ल युकिथी-ए शैली प्रस्फुरित जुल, गुकि विशेष कथं निम्न-स्तरया मनूतयेगु सामाजिक जीवनयात चित्रित यायेगु थःगु उद्देश्य भाःपिल । हानं थुमिसं हे नाशयुगं स्थापित याःगु रंगीन-मुद्रण कलाया नं विकास यात ।

Dhamma.Digital

भारतक सतरनाय मूलसन्धकुटी स्थित त्रिचित्र-चित्र कलासमी चित्रकलाया छगू नमूना सः ।

नृत्य व नाटक

जापानी नाटय कलाया प्रारम्भ 'बालरवि' या पुलाख्य उपेक्षा याःसां, कलाया दृष्टि 'कगुरा' या मू मदुसां 'नोह' ध्येवले सन्धय्य अस्तित्व यत्तये यत्त हे नाः । 'नोह' अन्वय हे नाः 'नाटक' सः नन्ध छगू कथं संगीत व नृत्य संयुक्त अभिनयक प्रविद्या

खः । एक्य निरूपण बौद्ध भिक्षुपिसं याः गुलि युकी नं धार्मिक दृष्टि-
कोण अप्वः दइगु हे जुल । एक्य अप्वः विकास सिप्यंगुकु
शताब्दी जुल । अले स्वयं लेखकं एव प्याखनय् अबति कायेनु
चलन दु ।

‘नोह-नाटक’ लिपा कयोगेन अथवा ‘ख्यालः’ प्याखंया विकास
जुल । थुकि सामाजिक कुरीति व व्यक्तिगत कमजोरी न्याक्क म्याक्क
ध्याञ्च वकल, प्रहार यात । तर एव नं उच्चवर्गया छत्रछायाय्
बवलंगुलि थवं जनताया रुचि पूर्णं याना बी मफुत । अले ‘कबुकी’
काल्पक कथा थं आवश्यक पूर्ति याः वन्न । एवया अयं शिन्तो देगःया
‘देवदासी’ कोकुनी प्पसंभवः मइत दु । थुक्किया लोकप्रियतां थुलि त्क
प्रतिक्रिया हया बिल, मिसात दबुली बये मज्यूगु कानून हे निर्माण
जुल । अले थुकि यागा मिजं हे भिन्ता जुइनाः नु ज्या भिगूगु शता-
ब्दीया मध्य तकं चामु जुया चवन ।

एक्या अतिरिक्त बुगु इत्यं एन कठफुत्तलि प्याखंया विकस
जुल । एवया श्रावः वाखं नं धार्मिक हे जुल ।

विहारया सफाइ

इमान्दारी व सफाइ जापानी जन-जीवनया अंग हे खः ।
विशेषतः देकलम् का विहारय् का कन हे सफाइ याना तबेगु इमि
नियमः । न्ह्यनु विहारय् ध्यन्नेकं अङ्गु जाकां सुक्याय हे तोतेमाः ।
विहार पाखें मुगु बडि खकं लुखत्तं समो बल, न न्ह्यपाना हे एक
विहारय् दुने कने जू । हकं थुकि बडिसकान्त नं विहारया छगू छगू
भवनय् छगू छगू अलग अलग हे जुइ । भवनय् दुने मुकं न्ह्यपाना व

नांगा पालि हे न्यासि बनेमाः । अप्वः घघार्थे कोठाय् बँय् लासा लिसें चटाइ लाया तइ । फेतुइत अप्वः याना हाकुगु रंगया तःजाःगु लासा दइ ।

न्हिनय् गुगु कोठाय् च्वने-चिनेगु याइ, वं हे भोजनालयया ज्या नं बी, अझ बहनी थन हे चनेत लासा नं लाना छ्वइ । तर च्छू हे कोठाय् थुपि ब्याक्क ज्या जूसां सफा गुलि धाःसा झीत गनं छफुति धू कुरकेत भी थः हे ग्याना च्वने माली । मात्र कोठाय् मखु । पाइखानाय् थ्यंकां लासा व चटाइ दइ, अझ गनं गनं चिचीगःगु स्वांया गमला नं ।

पाइखानाया सफाइया ज्या नं भिक्षुपिसं थःपिसं हे याइ, हानं आश्चर्यं ला एव खः, थुकी इमिसं भतिचा हे विशेषता दु भाःमप्यु ।

जापानी भिक्षु

कृपाशरण महास्थविरया शब्दय् जापानी भिक्षु लाकां सुइगु निसें पाठ यायेगु तकया ज्याय् नं न्ह्याबलें तयार—सःस्यु, न्ह्यां व न्ह्यब्वाः । बौद्ध अर्थय् भीसं अप्वः याना जापानी भिक्षुपित ‘भिक्षु’ धाइ, मखुसा थुपि उलि भिक्षु मजू, गुलि गृहस्थ जू । हानं भिक्षु हे जूसां विहारय् हे छेँ-बुं याना च्वपि !

जापानी रीति-स्थिति

जापानी बौद्ध-धर्म रीतिस्थितिया परिपालन यायेगु धर्म जक मखु । रीतिस्थितिया परम्परागत अनुकरण उलि हे जक याइ, गुगु सुखद-पक्ष जू । थनया धर्म विशेषतः चित्त-शान्तिया निति व्यक्तिगत प्रयत्न खः । उकि थन रीतिस्थिति धर्मयात उलि तवयंका मच्चं । छुं धार्मिक रीतिस्थिति दुसा इपि खः—

बुद्ध-जयन्ती—थुबले सकलें स्वां ज्वना विहारय् विहारय् वनी । विहारय् छगू चिकीधंगु बुद्ध-मूर्ति तथा तइ । थःगु भक्ति-भावना प्वंके कथं इमिसं व बुद्ध-मूर्ती च्यां लुइ । जापानी प्राचीन परम्परा कथं बुद्ध-जयन्ती अप्रैलया आठ तारीखं लाः ।

श्राद्धोत्सव—बंगु सिप्यसः दै निसैया ध्व उत्सव जुया वइ च्वन । ध्व जीवितपि व दिवंगतपिनि वा प्रेततये मिलनया उत्सव खः । ध्व अवसरय् श्मशान-भूमी मतच्याकः वनी ।

मन्त्रालये उत्सव—ध्व उत्सवया यथार्थ शब्द 'न्हस-न्या-स्वै' खः । बंगु प्यसः दै निसै दैय् छको १५ नवम्बर ध्व उत्सव याइ । गुपि मां-बोपिनि न्हेदँ, न्यादँ व स्वदँ दुपि मस्त दु, थः थः मस्त व्वना पारिवारिक देवता प्रति कृतज्ञता प्रकट यायेत वनी ।

विवाह—थोकन्हे शहरय् विवाह यायेत विहारय् पूजा याःवनेसु चाला दु ।

अन्तिम-संस्कार—जापानी जन-जीवनय् बुद्ध-धर्मया तःधंगु स्थान दु । विशेषतः सुं प्राणान्त जुइवं हे सुं बौद्ध-भिक्षुयात पाठ यायेत सती । वयां लिपा सीम्हसित मोल्हुका सी-बाक्सय् तइ । गबलें गबलें मतिना क्यनेत मिजंपि सीत्रं वया जहानं थःगु छ्यने च्वंगु सँ निपु-प्यपु व सी-बाक्सय् तइ । श्मशान-मात्राय् थःथितिपि स्वां व सुगन्ध ज्वना ल्यूल्नु वनी । छपय् वा विहारय् सीम्हसिया निति सूत्रपाठ याइ । ध्व पूजा पाठ छवाः तकं जुइ ।

[भदन्त आनन्द कौसल्यायनया 'आजका जापान' सफुति उखें थुखेंया प्रसंग माःकथं माःहना यंका सम्पादित व अनुवादित रचना । सम्पादक]

चीनय् बुद्ध-धर्मः●

बुद्ध-धर्मं श्वापुत्र्या मुल्यं न्यमगु शताब्दी ईसवीया ंहो उदय जुल । श्वया संस्थापकः शक्यमुनि । हानं श्व धर्मया न्हापांगु स्वरूपं छगु जीवन-दर्शन हे जक खः । थुकिं स्वंगु शिक्षा बिल, धः खः, अनित्य, दुःख व अनात्मा । अले दुःखं मुक्तिं प्राप्त यायेया निति हानं निर्वाणय् द्रुतीत । श्वं थः अनुयायीपित “आर्यं अष्टाङ्गिकं मार्गं” या अनुशरण यायेगु सल्लाह बी । व अष्टाङ्ग-मार्गं खः, सम्यक् दृष्टि, सम्यक् संकल्प, सम्यक् वाचा, सम्यक् कर्मान्त, सम्यक् आजीविका, सम्यक् व्यायाम, सम्यक् स्मृति व सम्यक् समाधि ।

श्व अनुयायीपिनि छु पुस्ता लिपा पुलांगु शिक्षाय् न्हगु शिक्षा तपं च्वं बल । हानं इमिसं शाक्यमुनिया शिक्षाय् न्हगु परिभाषा बीगु यात । श्व खः, मात्र शाक्यमुनि जुया निर्वाण लायेगुया प्रशंसा यायेगु । विशेषतः सम्यक् संबुद्धत्वयात प्रशंसा यायेगु मखु । अले प्यंगुगु ईसवी शताब्दीया अन्त पाखे बुद्ध-धर्मं जीवन-दर्शनं हिला वना विश्वास व पूजाया पद्धती बना विकसित जू वन ।

स्वंगु शताब्दी ई० ंहो मगधया जुजु अशोकं बुद्ध-धर्मं हे थःगु राज्य धर्मं यात । व छम्ह उत्साही बौद्ध जुजु खः । वं शाक्यमुनिया पवित्र उपदेश व सन्देशया सम्पादन (संगायन) याता वं थःगु साम्राज्यय् हे जक श्व धर्मया व्यापक प्रचारयासे सम्पन्नता हयेगु मस्त्रः, अपितु मेमेगु साम्राज्याय् नं धर्मदूतत छवत । इपिं धर्मदूततयेत प्राप्त

जुगु सम्राट्या निर्देशन खः, अत्यन्त असभ्य व दूर्गम देश्य वनेगु अले इमित बुद्ध्या उपदेश वीगु तथा बुद्ध व बुद्ध धर्म प्रति श्रद्धावान यायेगु ।

थुपि धर्मदूतत उत्तरथ् तुकिस्तान तक थ्यंकः वन । इमिसं थः वनाथाय्यादेश दासीपित धर्म-ग्रहण याकल; तर व तलवार मखु, शंका-निवृत्ति कथं अर्थात् हृदय परिवर्तन कथं । इपि जुजु, राजकुमार, शैत्य, तःमि, चीमि, ज्यापु, ज्यामी, अन्न जाति वांछत्रया तःपि नीच धयातःपि लिसे बांलाक भ्यले बुल । शायद थ्व हे धर्मदूततयेसं पश्चिमोत्तर चीन थ्यंकं यात्रा यात ।

थथे उल्लेख याना तःगु दु, चीन वंशया प्रथम सम्राट् चीन शीन व्हांग (Chin Shin Huang २२०-२०७ ई० पू०) या राज्यकालय् बौद्ध उपदेश (ग्रन्थ) लिसे आपाल भिक्षुपि शियाङ्गय् (Sienyang) थ्यंकः वल । हानं इमित चीनयापिथे मच्चंपि मनूत जुया अथवा पाःपि खंगुलि बन्दी यात ।

थथे नं उल्लेख याना तःगु दु, हान् वंश (१४०-८६ ई०पू०) या सम्राट् वु टि (Wu Ti) या राज्य-कालय् जेनरल हो चुपिङ्ग (Ho chu-ping) थःगु मध्य एशियाय् च्वना लिहां वःगु लॅपुं वं छगु लुया मूर्ति हल । व मूर्ति बुद्धयागु खः; हानं वं व मूर्ति जुजुयात देखात । जुजुं व मूर्ति थःगु “न्हाइपुगु वसत” (Sweet Spring) धयागु लाय्कुली स्थापित यात ।

ई०सं० या प्रारम्भय् इन्दी-साइदियनया कुशान वंशं उत्तरीय भारत त्याकल, हान वयात थःगु आधिपत्यय् तल । कुशान जुजुया सत्ता पूर्वय् चीनी तुकिस्तानया यार्कन्द व खोतानय् थ्यंक हानं पश्चिमय् अफगानिस्तान थ्यंक व्यापक जुल । थ्व बिराट् साम्राज्यय् दुने प्राचीन भारतीय, परमियाया, प्राचीन क्रोसया व रोमया संस्कृतिया संगम जुल, त्वाक ज्यात हानं निर्मितिक रूपं इमिगु उद्योग जू वन, बुद्ध-धर्म प्रचारय् प्रभाव तयेगुली ।

भारतया उदार एवं शिष्ट बौद्धतयेसं थुपि विभिन्न संस्कृति लिसे स्वापू तया पुलांगु भारतीय विचार परम्पराया सिद्धान्त, ग्रीक-तयेगु मूर्ति निर्माण कला, पर्सियनतयेगु शिक्षण-पद्धति थः नाला छ्वत, अले थःगु आध्यात्मिक विचारधारा उन्नत व विस्तृत यात । इमिसं बांवालागु उपाख्यानं शाक्यमुनिया जीवनी व उपदेशया चक्र कया न्हूगु धर्म-विज्ञानया सृष्टि यात । इमिसं बुद्धया न्हूगु प्रतिमा निर्माण यात, गुगु प्रतिमाय् बांलागु ग्रीसया खाः व बांलाक उन्नतगु म्ह. व्यवस्थित इवः (Rhythmic Lines) या चीत्रर बस्त्र दु । बुद्धयागु छधने वेंचुगु कुलिकुलि चिगु सँया मुकूटथें दत ।

न्हूपि उन्नत बौद्धपिसं स्यन, निर्वाणया अर्थं मात्र छम्ह अर्हत् जुइगु मखु अपितु छम्ह बोधिसत्व जुइगु खः, गुम्हसिनं मेपिनिगु मुक्तिया निति स्वयं थःत पवित्र-उत्सर्गं याइ । इमिसं थःत थम्हं स्वीकार यात, इपि महायान बुद्ध-धर्मं अर्थात् 'तःधंगु रथया यात्री' या अनुयायीत खः । हानं गुपिसं मात्र थःत संयमित याना थः याकःचिगु मुक्तिया निति ज्या याइ, इमित हीनयान बुद्ध-धर्मं अर्थात् "चीधंगु रथया यात्री" या अनुयायीत घका घाः वन । महायानी बौद्धत उत्साही प्रचारवादीत खः । इपि थःगु सत्य (मार्ग) प्रचारार्थं सकभनं वन । इव सम्भव दु, प्रथम ई० शताब्दिया बावंका पाखे इमिगु उपदेश लोयांग्य नं ध्यन ।

चीनी परम्परागत धारणा दु, उत्तरीय हान् वंशयाम्ह सम्राट् मिंग ति (Ming Ti ५८-७६ ई.) छन्हु थः मन्त्रीयात कन, सम्राट् थःगु राज-क्रीय कोठाय् जहाँ च्वंक जः बिया चाःहिला च्वंम्ह लुबें थोम्ह छम्ह म्हगसे खन । हानं सम्राट् वयात इव नं घाल, इव बुद्धया मूर्ति जुइमाः । अले इव विषयय् अप्वः सीके मास्ते वया सम्राट् बुद्धया भूमी इव सत्य मालेत सिचयाम्ह मनूतयेगु छगु प्रतिनिधि मण्डल समुद्रया छेपुं

छ्वत । ध्व प्रतिनिधि—मण्डल बुद्धया छगू प्रतिमा, बौद्ध-लेखया छुं प्रति व निम्ह मध्य भारतया भिक्षुपि लिसें ६७ ईसवी लोयांगय् लिहाँ बल । सम्राटं इमित भव्य समारोह याना स्वागत यात । सम्राटं थुपि निम्ह भारतीय पण्डितपिनि सम्मानय लोयांग लिक्क छगू विहार नं दयेकल । इमिसं सम्राटया आग्रह्य शाक्यमुनिया जन्म व प्रारम्भिक चरित्र, भिक्षु-विनयया सारांश, कष्टा व विनम्र-ताया सार-संग्रह सम्बन्धी पीनिगू उपदेश उपाख्यान संग्रह रचना यात ।

लोयांगय् छम्ह मेम्ह लोकरस धयाम्ह भारतीय—सिधियन १४७ ई थ्यंकः बल, ध्वयां लिपा थःगु राजकीय पद युवराजत्व तोता बौद्ध-भिक्षु जूम्ह अंसिहकाओ (Ansihkaio) धयाम्ह परसियन लोयांगय् थ्यंकः बल । लोकरस व अंसिहकाओ निम्हं धात्ये प्रतिभाशालीपि व विद्वानपि जुया च्वन । इमिसं गुलिखे बौद्ध-ग्रन्थया अनुवाद यात, ग्नी मध्यय् 'अनन्त प्रकाशया सूत्र' व "अक्षय पवित्रताया सूत्र" विशेष व्यापक कथं प्रचार जुल ।

स्वंगू शताब्दी निसें खुगू शताब्दी तक यन्वं विशिष्ट श्रेणीया बौद्ध प्रचारक-दल भारत व मध्य एशियां चीनय् बल । हानं इमिसं थःगु धर्म-सिद्धान्तया विभिन्न दृष्टिकोणं प्रस्तुत यात । थुपि प्रचारकत मध्ये दकसिवे तःधंम्ह छम्ह प्रचारक कुमारजीव खः, गुम्हसित ४०१ ई० पाखे तिब्बतयापिसं छांगंय् (Changan) ह गू खः । वं छांगंय् झण्डै च्यासः चीनी भिक्षुपि मुकल । अले वं इमिगु ग्वाहालि क्या स्वसःति बौद्धकृति सफूत नं अनुदित यात, उपि मध्ये न्येगूति अनुदित सफू ला आः तर्क हे उपलब्ध जूनि । थुपि न्येपु सूत्र मध्ये छपु "वज्रच्छेदिका-प्रज्ञापारमिता सूत्र" या सारांश सूत्र "महा प्रज्ञापारमिता सूत्र" खः । ध्व बौद्ध वाङ्मयय् मूल्यवान दर्शन-कृति मध्ये छगू कृति धका (महायानं) स्वीकार याः । चीनय् ध्व भिक्षु, भिक्षुणी तथा सर्वसाधारण जनताया दथुइ तःसकं लोकप्रिय जुल ।

बौद्ध परम्पराकथं ५२० ई. चान् अथवा जैन सम्प्रदायया मान्य संस्थापक बोधधर्म दक्षिण भारतं केन्टनय् थ्यन । वं तप्यं कं मनुया मन लिसेया सिद्धान्त प्रचार यात । हानं मनुखं वं थम्ह थःगु स्वभाव्य स्वयेगु अले बोधित्व लायेगु कुतः यायेगुली नेतृत्वः प्रदान यात । वयागु सिद्धान्त खः, बुद्धयागु वास्तविक उपदेश गुगु छ्गु विशेष सफुती अक्ष घा.सा गुगु सफुती दुने हे नं मदु, व सत्यया गहनता व महानता शब्दं चत्रया वा घया व्यक्त याये मफु; अपितु व सत्य मनय दु हानं व मौन भावना ध्यानं हे जक वयात प्राप्त याये फइ ।

बोधधर्मया सिद्धान्तय् विश्वासी व अभिरुचिपिसं थः अनुवादन कृती स्वातुक थःपिनि सिद्धान्त हे जक थः मनाः । बौद्ध-कृतिया अनुवादय् कनफुशियस व ताओ विचार लिने नं आफालं न्हापां निसें सम्बन्ध स्वाका तःगु खने हे दुगु । इमिसं बौद्ध-कृतिया अनुवादं थःगु विचार प्वकेत यक्वं अजागु न्हूगु उक्ति व खँत्वाः खँभाय् नं दयेकल, गुगु चीनियातये निति वांलाकं हे न्हूगु खः । थुपि अनुदित कृतित मध्ये गुलि कृतित ला आफालं स्वदेशीय सम्प्रदायया आधारभूत मूल रचना हे जू वन । थुजागु मूल रचना मध्ये दकसिबे जनप्रिय तिइतइ वा तेनदइ (T'ien or Terdai) खः ।

तेनदइ परम्पराया संस्थापक चिह काइ (Chih Kai) जुल । व विद्वान व शान्त-प्रकृतिया प्रतिमूर्ति हे घाःसां ज्यू । वं भारत व मध्य एशियां वःपि विभिन्न प्रचारकतयेसं प्रचार याःगु बुद्ध-धर्मया विभिन्न स्वरूप एकीकरण वा समिपीकरण यायेगु ज्या पुवंकेगु स्वल । चिह काई स्पष्ट यात, बुद्धया शिक्षा छ्गु हे निश्चित स्वरूपय् जक मखु । कारण बुद्धयायाय् वःपि विभिन्न श्रोता समुदाययात स्वयं बुद्ध विभिन्न तरिकां व विभिन्न अभिव्यञ्जनं उपदेश बिया बिज्यात ।

गथे विशिष्ट-विशिष्टकथंया मनया लव्य् जूपित विशिष्ट कथं हे वास
 वियेगु धात्थेम्ह चिकित्सकया ज्या खः । वं धाल, वास्तवय् मूलतत्त्व
 मनय् खः, गथे चां (जेन) सम्प्रदायं नं धाल, उकिं आध्यात्मक
 अध्ययन अनिवार्यं जू । विना ध्व ज्ञानं सम्यक् ध्यानं सम्भव मदु ।
 वं धाल, बुद्धया न्हापांगु उपदेश खः, मनूतयेगु दुःख खंकेगु । अले
 अष्टांग मार्गंया अनुशरण यायेगु गुकिं किं इपिं अर्हत् जुइ फइ ।
 हानं अनुयायोपि उच्च सत्य प्राप्त यायेत तयारगु खना इमित
 बोधिसत्व विचार स्येनेगु व अन्तय् बुद्ध हृदय बुद्ध-स्वभाव इमिके
 दयेकेत उच्चतम सत्य सर्वज्ञता बुद्धत्वया उपदेश बिल ।

चिह काइया मृत्युं स्वीनिदँ लिपा ६२९ ई० तांग
 वंशया तःसक प्रसिद्धम्ह भिक्षु व्हेन सांगं (Hsuan-Ts'ang)
 (५९६-६७५ ई०) गुप्तकथं अर्थात् सुनानं मसीक सुतुक्क पिहँ
 वया भारतया यात्रा यात । वं उम्ह फाहियानयागु अनुकरणीय
 उदाहरणया ल्यूल्य वनेगु इच्छा यात, गुम्हसिनं न्यागूगु शताब्दीया
 शुरु शुरुइ बुद्ध-भूमिया दुरूह यात्रा यात, हानं बौद्ध-ग्रन्थत
 ज्वना स्वदेश लिहँ वल ।

व्हेन सांगं पृथिवी मार्गय् व लँपु ल्यल ! गुगु दक्षिणीय तिग शां
 पयटन लँपु कथं दयाच्वंगु खः । वं निजंन उजाड मरुभूमि पार यात ।
 ला नं ला यात्रा याये धुंका व अन्तय् भारतय् ध्रन । वं निदँ तक
 नालन्दा विश्व विद्यालयय् संस्कृत व बौद्ध-दर्शन अध्ययन यात ।
 हानं सम्पूर्णं भारतय् यात्रा यात । व प्रायः बौद्ध विहारत भुइभाय्
 दना च्वंगु खन । हानं व इलय् स्वयं थःगु भूमी बुद्ध-धर्म पतनोन्मुखया
 अवस्थाय् लाना च्वन । छायाधासा व धर्म अवले हिन्दू धर्म
 लिसे त्वाक ज्याना वने धुंक्कगु खः ।

व्हेनसांगं बौद्ध-दर्शन व आपालं संस्कृत वाङ्मयया गहन ज्ञान प्राप्त यात । हानं व भिक्षुद्वै भारतय् निवास याये धुंका स्वदेश लिहा वल । वयात सम्राट ताइत्सुंगं (Tai Tsuug) राजकीय कथं स्वागत यात, हानं राजकीय शहरय् निमन्त्रित याना अनुवादया ज्या ल्हातय् कायेगु आगृह यात । थः विद्वान अनुयायीपिनि ग्वाहालि कया छुं दैया दुने हे दर्शन—सूत्र ' विद्यामन्त्र सिद्धि ' अनुवाद यायेगुली व्हेनसांग सफल जुल । ध्व सूत्रयात वं बौद्ध करुणा व प्रेम सम्प्रदायया मूल रचना कथं छय नं छयल । वं ' प्रज्ञापारमिता हृदय सूत्र ' सहित ' प्रज्ञापारमिता सूत्रत ' चिनिया भाषाय् प्रतिपादित (अनुवाद) यात, गुगुयात तःसकं आदरपूर्वक चीन, कोरिया व जापानया बौद्धपिसं थौं तकं मानेयाना च्वंगु दु ।

चीनया प्रचारकतये पाखें हे प्यंगुगु शताब्दीया अन्त पाखे कोरियाया जनतायात बुद्ध-धर्म प्राप्त जुल । लिपा छपुचः कोरियाया श्रद्धालुपि न्हूगु ध्व धर्मय् घास्थें क्वातुपि भिक्षुपि नं जुल । चीनया प्रचारकतयेगु उदाहरणं याना उत्साहित जूपि कोरियन भिक्षुपित नं जापानय् प्रचारार्थं उत्तेजित यात, हानं ध्व सिद्धान्त प्रचारार्थं इपि जापानय् वना इमिसं थःलिसें बुद्ध-धर्मया सफू व बुद्ध-मूर्ति हे जक महः, अपितु सम्य जीवनया विभिन्न कला न हल ।

न्यागूगु व खूगूगु सदी आपालं चीनया विद्वान व कलाकारत जापानय् च्वं वन । इमिसं थःपि च्वं वनागु देशया जनताय् चीनया आखः च्वयेगु कला, चाया थलबल दयेकेगु कला, रेशम थायेगु ज्या, सी बुट्टा कीगु कला थ्यंका बिल । इमिसं कनफ्युशियसया उच्चतम विचार, ताओ-नियम निष्ठा व मेगु बौद्ध-रचनाया कृति नं इमित परिचित याना बिल । राजकुमार शोतोकु (Shotoku) (५७२-६२१ ई) व साम्राज्ञी सुइको (Suiko, ५९३-६२८ ई०) यात प्रभावित

यात । बौद्ध संस्कृतिया उच्चविशिष्टता व ध्वया आशावादी सन्देशं थुपि सन्नाटसन्नाज्ञीपि नं थुलि प्रभावित जुल कि इमिसं ध्व सिद्धान्त स्वयं थःपिसं थः नाला काल हानं विभिन्न उपाय द्वारा जापान्य् सकभनं ध्वया व्यापक प्रचारार्थं कुतः नं यात ।

न्हैगूगु, च्यागूगु व गुँगूगु सदी तकं गुलिखे कोरिया व जापानया भिक्षुपि एवं विद्यार्थीपि बुद्ध-धर्मं ब्रनेत हानं चीनया संस्कृति सभ्यताया विभिन्न रूप अध्ययन यायेत चीन्य् वयावं च्वन । थुमिसं लिहाँ वये धुंका थःपिसं मुना हयागु ज्ञानं ध्वया अनुयायीपिनिगु धार्मिक व बौद्धिक जीवन उन्नत व सम्पन्न याना बियेगुली परिश्रम यात ।

चीन्य् झिगूगु शताब्दी निसैं थौं तकया बुद्ध-धर्मं उन्नति व प्रगति जूगुया इतिहासयागु चित्रण याना च्वनेगु थन जरूरत मदु । थुलि हे धायेगु पर्याप्त जू, थनया बुद्ध-धर्म्य् अनेक कमजोरि व त्रुटि दया नं ध्व आध्यात्मिक चिन्तन-धारा व जीवन-प्रवृत्ति खः । व थौं नं व्यक्तिगत धर्म व जीवन-दर्शन निति न्याक्कं लोकप्रिय जू । व्यक्तिगत रूप्य् ध्व धर्मं करुणापूर्णं दैवीय संरक्षणया सन्देश बी । गथे अमिताभ बुद्ध व दयामूर्ति कुआन् पिन् मध्यय् छम्ह आपद्-बिपदय् त्राण बीम्ह रूप्य् पूज्य खःसा मेम्ह विनष्ट जुइगुलि मुक्ति बीम्ह खः । हानं थुमिसं हे चिरं कालीन जीवन बी, पापीतयेत क्षमा बी, पाप मुक्ती दुःख सीगुलि त्राण बिया सर्वोच्च आनन्दया स्वर्गानुभूति कायेत आध्यात्मिक आशीर्वाद जीवन-दर्शन रूपे ध्व अन्वेषकतयेत छगू न्हूगु दृष्टिकोण मजिम गागु व मूवंगु खँ थुइका बी, जीवन व संसारयात खंके फइ । न्हूगु दृष्टिकोण दयेकेत मनुखं आनन्दिक संघर्ष पूर्ण याये धुंका आध्यात्मिक अभ्यास पुवंकेमाः गृकि हे इमित बोधिज्ञानया निति लँ वयनी । थुपि विचार वानुकेत व अभ्यास पुवंकेत सफूत

मध्यय् “ हसिन् चिग, ” व “ चिकान्ग् ” सफुति तःधंगु सहा-
यता याइ ।

चीनया जनताया निति साधारण बुद्ध-धर्म कम्फुशियस व
ताओ धर्म नाप विरोधी धर्म मखु । इमिसं ध्व स्वंगुलि धर्म छगू
हे भालप्यू हानं उत्त्ये भालप्यू । थुपि धर्म छगू मेगुया पारस्परिक
पूरक व सहयोगिक खः । थुमि सत्य छगू हे, मात्र ध्वया अभिव्यक्तिया
विभिन्न तरिका जक मेमेगु । न्यागूगु शताब्दीया विद्वान चांग युगया
घापू कथ सत्य धयागु व जंगलि राजहसर्थे खः, गुम्ह ब्वइ जुइम्ह
लाल काइगु तुतिम्ह (जालि-तुलि) ऋगः विभिन्न थासय् विभिन्न
नामं म्हसीका लुइका तइ । अथे हे आधारभूत सत्य विभिन्न नियुक्ति
प्राप्त जुइ, गबले व छगू देशं मेगु देशय न्यना वनीगु खः । बुद्ध-
धर्मथा तित् ताइ (T'ien Tai) परम्पराया प्रस्तावित विचार-
धारा कथ मनुष्य-अवस्थाया (स्वभावया) अनेकता सीमा-हीन खः,
दाशनिक सिद्धान्त अल्याख खः, तपस्या-पद्धतित बहुगुणात्म खः,
तर व्याक्कसिया अन्तिम लक्ष्य स्वयं पाप व मार मुक्ति जुइगु अले
सत्य व सार्थकताय् थ्यकेगु छगू हे खः । गुपिसं ध्व आःतकं मथूनि
इमिसं विभिन्न परम्परा व निकायय् तुलना याना छलफल याना
चवनी, गुपिसं ध्व थुइ धुकल इमिसं फुक्कं छगू याना स्वीकार
याइ । ध्व सहन-शक्ति व स्वीकृतिकरणया जोशय् फिन्हेगूगु शता-
ब्दीया छम्ह बौद्ध विद्वानं झिपु गाथाया छगू सङ्कलनय् व्याक्क धर्म
दुध्याकल ।

अन्तय् छुं विशेष प्रकारया उपि देनतयेगु क्रमशः थन ल्याः
साभेगु ल्वः जुइ ताया, गुगु बुद्ध-धर्म चीनया संस्कृति व सम्यता
विकास यायेगुलि रवाहालि यात । (१) बुद्ध-धर्म चीनी जनतायात
व्यक्तित्वया न्हूगु मुल्यांकन, जीवनया न्हूगु दर्शन, धार्मिक-अभ्यासया

न्हूयु योजना बिल, गुकि ब्यक्तिगत कथं वाघ्यात्मिके चान्तिपद
 स्वानय बःगु हे उद्योगबलं, बःगु हे अम्यांसं, बःगु सम्बन्ध-जानं च्ये
 फइ; हानं लिसें मेपिन्त सेवा यायेगु व स्वाहालि यायेगु नं यायां
 बने फइ । (२) ध्वं चीनियातयेत न्हूगु बाङ्गय, संश्रीत, व कर्कि-
 ताया न्हूगु स्वरूप, गुलिखे प्रभावकारी धार्मिक समारोहत बिल;
 गुगु शिक्षित व अशिक्षितपितं उये हे प्रेरणा-प्रद व रुचिकर जुल ।
 (३) ध्वं चिनियातयेगु सौन्दर्यशास्त्रया गतियात न्हूल चायेका न्हूघाः
 याना इमित हरेक दृष्टिकोणं बांलागु धार्मिक कलाया न्हूगु स्वरूप
 मृष्टि यायेत प्रेरित यात । (४) ध्वं कन्फुशियसवाद व ताओवादयात
 जीवन-प्रदान यात अले हानं शान्ति प्रेमी, प्रकृति-प्रेमी व न्याय
 प्रेमी अजापि विशिष्ट श्रेणीय चरित्रनायक चिनियातयेगु आकृति
 निर्माणय स्वाहालि बिल । (५) ध्वं जगल-संरक्षण यायेगुली न्होने
 ध्वाना बिल । गुकि गन तक बौद्धतये देगः वा बिहार दत्त अन तक
 बांबांलागु सिमा दत्त । (६) ध्वं भ्रातृत्व-भावनाया, चिनिया दृष्टि-
 कोणयात विस्तृत याना बिल, हानं इमिगु प्राणी मात्र प्रतिया सहानु-
 भूति विकसित याना बिल । (७) ध्वं भारतीय संस्कृति चीनय
 ध्यंकेत, चीनी सम्प्रदाय कोरिया व जापानय ध्यंकेत साधन-वाहन
 प्रदान यात । ध्वं चीनय ब्लक व छपाइया (प्रेसया) विकास द्रुतगति
 हया बिल । भिक्षुपिसं उत्साही मनुतयेत आवश्यकतानुसारं पवित्र
 सूत्र ल्हचया बीगु चाला दुगु खः । हानं धार्मिक मनुतयेसं प्रायः
 याना बःगु संकल्प कथं सर्वसाधारण जनतायात इना बीत थुपि
 धर्मग्रन्थया अल्यास प्रति ल्हचया बिल । चीनय प्रेसया आविष्कार
 व थ्वया पश्चिम पाखे प्रचार (The invention of Prin-
 ting in China and its spread westward) या
 लेखक डा० टी० एफ० कार्टरया धापू कथं संसारया दक्षिणे न्हापां
 प्रेसं छापे याना पिकागु सफू छगू बौद्ध सूत्र चिन् काङ्ग चिग (The

(१८)

diamond sutra) लः । एष सूत्रं वान् चिहं (Wang Chieh) अस्यन्त आदरपूर्वकं यः मां-बोया स्मृति अमर यायेत सर्वसाधारण जनताय निःशुल्क वितरणार्थं मे ११ तारीख ८६८ ईसवीस छापये याःगु लः ।

प्रो० शाओ चांग ली

इन्दोनेशियाय् बुद्ध-धर्मः

ईसायां लिपाया न्यागूगु शताब्दी पासे तकं जावा द्वीपय् बुद्ध-धर्मया अपायसकं तःधंगु प्रभाव सने मद्रु । अन्दाजी ४१४ ईसवी पासे थन चाःह्य वःम्ह तीर्थयात्री फाहियानया धापू कथ व इलय थ्व द्वीपय् मुलि त्नाम्हण धर्मं विक्षेप याना उन्नत अवस्थाय् थ्यंगु सः उलि बुद्ध-धर्मं मध्यं । तर भारतीय बौद्ध विद्वान् गुणवर्मनया प्रयत्नं थन बुद्ध-धर्मया प्रचार हे जक जू मवं, फाहियान वये धुं का नीन्यादें तकया दुने थ्व जावा द्वीपय् बुद्ध-धर्मं छगू प्रमुख धर्मया रूपय् हे प्रतिष्ठित जू वन ।

सुमात्रा द्वीपय् नं बुद्ध-धर्मं स्थापा हे प्रवेक्ष याये धुंकूगु सः । विक्षेप याना श्री विजय अधिराज्यय्, गुणुयात थोक्ने पेलेम्बंग घाह, बुद्ध धर्मया प्रचार जू वन । थ्व भासय् सुया वःगु शिलालेख इत्यादीया पासे ज्ञात जूगु दु, ६८३-६८४ ईसवी पासे श्री विजय-अधिराज्यया जुजु छम्ह बौद्ध हे सः । म्हेगूगु शताब्दीया अन्त पासे भारत भ्रमणय् वःम्ह चिनिया यात्री हत्सिङ्गया धापू कथं श्री विजयया जुजुपि व लिक्क च्चंगु राज्यतये जुजुपिसं बुद्ध-धर्मं तःसकं येकल । उलि जक मखु दक्षिणी एशियाय् श्री विजय हे बुद्ध-धर्मं व ज्ञानया छगू महान केन्द्र नं जू वन । श्री विजयय् दुपि बौद्ध भिक्षु-पिनिगु संख्या द्वःछि हे मयाः, अले इपि सवलें मध्य देश (भारत) यापि बौद्ध भिक्षुपिचें हे अनेक विषयय् अध्ययन याइपि जुया च्चन । बुद्ध-धर्म अध्ययन यायेया निति श्री विजयय् कुं काल च्चं न च्चन ।

वसकलं दक्षिण महासागर पाखे लाःगु क्षिगूति देशय बुद्ध-धर्मया लोकप्रियतायात कया छगू न्हाइपुसे च्वंगु च्व-खँ जु-खँ च्वया भीत तोता थकूगु दु । उगु च्व खँय् उपि क्षिगू देशया नामाबलिया नाप नाप अन च्वंगु फुकक घयाथे देशय हीनयान बुद्ध-धर्मया तःसक प्रचार जूगु व श्री विजयय, आधुनिक मलायाय् जक महायानी भिक्षुपि न दुगु खँ उल्लेख जुया च्वंगु दु ।

न्हैगूगु शताब्दी निसं सिद्धगूगु शताब्दी तक इन्डोनेशिया बुद्ध-धर्मया महत्त्वपूर्णु केन्द्र जुया वंगु खँ मेमेगु प्रमाणं न स्पष्ट याः । न्हैगूगु शताब्दी नालन्दा विश्वविद्यालयया छम्ह नां दम्ह प्राध्यापक (आचार्य) धर्मपाल सुवर्ण भूमियांगु यात्रा याना वंगु दु । थौंकेहियागु इन्डोनेशियायात हे उबले सुवर्णभूमि धायेगु चलन दुगु खः । सिद्धगूगु शताब्दीयाःह नां दम्ह भिक्षु अतिस्स दीपकर गुम्ह लिपा त्रिकमशीला विश्वविद्यालयया मयः जुल, अले हानं गुम्हसिनं तिब्बतय् बुद्ध-धर्मया निगूगु युगिया उद्घाटन न याना वन, बुद्ध-धर्म अध्ययन यायेत थःगु धोत्रन कारलय थःगु चन्द्रकीर्ति नाप सुवर्ण द्वीप थ्यंक वल । इन्डोनेशिया आपाः घयाथे थासय् व मलाया द्वीपय् राज्य याना च्वपि शैलेन्द्र वशया जुजुपिस महायान बुद्ध धर्म प्रचार यायेया निति अनेक कुतः यात । शैलेन्द्र वशया जुजुपि महायान बुद्ध धर्मया अनन्य भक्तपि खः । इमिमं बुद्ध-धर्मया प्रचार व संरक्षणया निति वीरोबुदुर, कालासान व मेन्दतथे जाःगु आपालं चिरम्मरणीय चैत्यत जावा द्वीपय् दयेका थकल । मिलालेखं सी दः वःगु दु, शैलेन्द्र वशया जुजुपिनि गुरुपि मध्यय् छम्ह बुद्धजा गौड देसं (बंगालं) वःम्ह खः । शैलेन्द्र कालय् बंगालया पालवंशी जुजुपिस व दक्षिणय् चोलवंशी जुजुपिसं धार्मिक क्षेत्रय् यववं प्रभाव तया वया

चंगु हे नं खः । शैलेन्द्र वंशी जुजुपिसं नालन्दाय् व नागपत्तिनमय्
थाय् थासय् यक्वं विहार दयेका वन, अले थुपि विहार दयेकेत
माःगु जग्गा जक बंगालया पालवंशी व नागपत्तिनमया चोलवशी
जुजुपिसं अर्थे व्यूगु जुया च्वन । घात्थें धाःसा शैलेन्द्र वंशी जुजुपिनिगु
संरक्षणय् हे ता तक सुमात्रा व जावा द्वीपय् बुद्ध-धर्मया तःसकं
प्रचार जुल । अले जावा व सुमात्राय् गुगु तान्त्रिक बुद्ध-धर्मया
प्रचार जू वंगु खः वया कारण बंगालयागु प्रभाव हे खः घयागु खँय्
नं बरु छुं सन्देह मदु । भीत थ्व निगुलि प्रकारया अनुयायी जुजु-
पिनिगु वंशावली निगुलि द्वीपय् जावाय् व सुमात्राय् प्राप्त जू ।
“साङ्ग ह्याङ्ग कामाहयान मन्त्रयान” व “साङ्ग ह्याङ्ग कामाहयानिकम”
थें जाःगु निगु महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ नं अनं हे भीगु न्ह्योने च्वं वल ।
थुपि ग्रन्थं भीत इन्दोनेशियाय् महायान बुद्ध-धर्मयागु छु प्रभाव दु
घयागु खँ बांलाक क्यना व्यू ।

जावा व सुमात्राय् हे जक मखु, मलेशियाया मेमेगु द्वीपत
विशेष याना त्वालि व बोनियो पाखे नं बुद्ध-धर्म यक्वं प्रचार जू
वंगु दु घका घयागु खँया भीके माक्व हे प्रमाण दु । खः, अन्तय्
ब्राम्हण-धर्मया उदय जू लिसे बरु हानं बुद्ध-धर्मया अन कथहनं
प्रभाव बुलुया वन । अयनं अनया संस्कृति व सभ्यताय् दुस्यः जुया
गुगु बौद्ध तत्व बौद्ध-विश्वास दुतिना च्वन व आः नं न्हापाथें हे
थ्यना च्वंगु दनि, लिपा नं दयावं च्वनी तिति ।

अनुवादकः आशाराम शाक्य

[आर. सी. मजुमदार द्वारा लिखित तथा प्रचार विभाग,
सूचना तथा प्रसार मंत्रालय भारत सरकार द्वारा प्रकाशित “बुद्ध-
धर्मया नीन्यासः” सफुति साभार अनुदित]

चत्रमिया मेमेरु सफू :

धार्मिक सफू :

१. भारते बुद्ध-धर्मया उत्थान व पत्तन (अनु०)
२. अमृतमय-मौन
३. बौद्ध-धर्म हे मानव-धर्म (अनु०)
४. आयुष्मान आनन्द
५. महासत्त्व जातक
६. महामंगल (भाग १)
७. महामंगल (भाग २)
८. सप्त सत्पुरुषघन (सं०)
९. आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग (सं०)
१०. नेपाले राहुल (सं०)
११. मां-बोया सेवा
१२. विश्वय् बुद्ध-धर्म (भाग १) (सं०)
१३. सिहसार्थबाहू व कबीरकुमारया बाखें (सं०)
१४. विश्वय् बुद्ध-धर्म (भाग २) (सं०)

चिचीधंगु धार्मिक सफू :

१. लाय्कुली सिद्धार्थ
 २. लाय्कुलि पिने सिद्धार्थ
 ३. सिद्धार्थया बुद्धत्व प्राप्ति
 ४. बहुजय हिताय बहुजन सुखाय
 ५. स्वांया-पुन्ही
 ६. धात्येंगु-मंगल
 ७. चैत्य-पूजा (छद्या)
 ८. चैत्य-पूजा (निद्या)
 ९. आषाढ-पुन्ही
 १०. बुद्धकालीन जम्बूद्वीपया... (१)
 ११. बुद्धकालीन जम्बूद्वीपया... (२)
 १२. महाबुद्ध
- प्याखें सफू :
१. अम्बपाली
 २. राष्ट्रपाल
 ३. जुजु जयप्रकाश
 ४. बिम्बिसार
 ५. दवू (सं०)